

ALBIN ZERNANDER

Från Värmländska bondgårdar och arkiv

Förf. barndomshem Malma, Nor sön, Vrml.

Biografier och bygdeskildringar

SVENSKA ALLMOGEFÖRLAGET
H V E T L A N D A

cjk/20190928

ALBIN ZERNANDER

Från Värmländska bondgårdar och arkiv

Biografier och bygdeskildringar

SVENSKA ALLMOGEFÖRLAGET
HVETLANDA

HVETLANDA 1929.
HVETLANDA TRYCKERI AKTIEBOLAG.

Föreliggande arbete är delvis ämnat som en fortsättning och komplettering av min år 1921 utgivna bok: "Alster etc." Jag hade hoppats, att en hembygdsförening hade kunnat startas och att denna skulle ha kunnat övertaga redigeringen av en utförligare hembygdsskrift, men som detta tyvärr inte tyckes vilja låta sig göra, försöker jag ännu en gång självständigt göra det lilla, som är möjligt, tills de dugligare förmågorna äntligen vakna och med varmare förståelse upptaga det stora, rika hembygdsarbetet. (Uppgiften är ingalunda lätt och man känner sig böjd för att med den norske förf. utbrista:) "at digte, det er att holde dommedag over sig selv". Måtte nu mina värderade läsare mera se till den goda viljan och skonsamt klandra vad som brister. När nästa bok i serien publiceras hoppas jag, vi ha en hembygdsförening, som uppbär ansvaret.

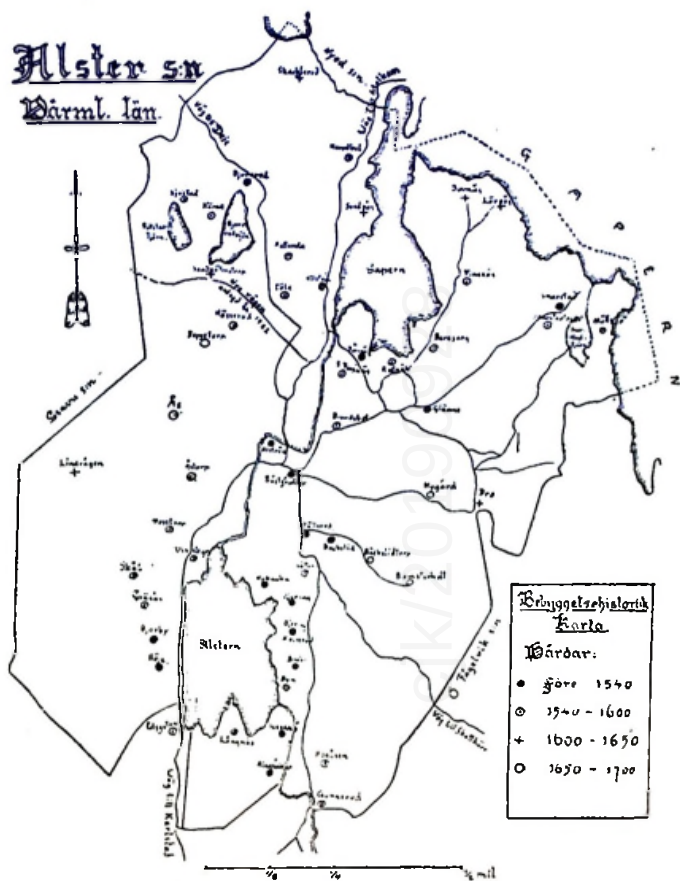
Furulid, Ulvsby i januari 1929.

Albin Zernander.

cjk/20190928

Alster s:n

Darmst. län.

Ur hembygdens historia.

Alster socken, belägen c:a $1\frac{1}{2}$ mil n. o. från Karlstad, tillhör övergångsområdet mellan slättbygden vid Vänern och Bärgslagens kuperade trakter längre uppåt. Tiden när bygden först togs i besittning av människor kan ju ej fullt säkert avgöras, men det förefaller dock, att döma av de ytterst fåtaliga verktygsfynden, som om stenåldersmänniskorna i synnerligen ringa omfattning hunnit tränga hit upp. Från bronsåldern ha vi emellertid säkra minnesmärken i gravkumlen, vilka anträffats på fem ställen utefter sjöarne Gapern och Alstern. (Härom närmare i boken Alster).

Huru utvecklingen fortskridit från dessa avlägsna tider och framigenom lär väl förbli ett alltid otolkbart spörsmål. Några kamerala urkunder från dessa uråldriga tider angående ett mera ordnat system för äganderättsfrågor och sådant finnas givetvis icke. Vår äldsta urkund av detta slag upprättades först år 1540. Enligt denna hade då utefter våra vattendrag inom socknens område anlagts femton av de större gårdarne, vilkas läge å kartan antydes medels svarta prickar. Bebyggelsen pågick emellertid nu med all kraft, så att när man skrev 1575 ytterligare 27 nya gårdar kommit till. Dessa utmärkas å kartan av små ringar försedda med centrumprick. Man ser att nybyggarne alltjämt med förkärlek slog sig ner omkring sjön Alstern, som väl i alla tider varit lika förtjusande. I slutet av 1500-talet började man dock ävenledes bryta bygd i socknens övre och östra områden utmed sjön Gapern, varigenom

socknen vid tiden omkring år 1600 kom att omfatta 50 större gårdar.

Det var nu en synnerligen blomstrande jordbrukarbygd, och när därtill järnhanteringen omkring 1630 infördes, kan man säga, att Alster gick tillmötes en efter dåvarande förhållanden riktig storhetstid. 1628 utfärdades privilegier å Forsnäs bruk, och 1663 å Alstrums hammare, men för Gunneruds manufaktursmedja finnes ej närmare uppgifter än att den var byggd före 1640. (Närmare om bruken i boken Alster). Under denna tid, eller förra hälften av 1600-talet tillkommo 5 av de yngste gårdarne, vilkas platser utvisas genom de streckade ringarne. Under de sista 50 åren före 1700 tillkommo 5 av de yngste gårdarne, vilkas platser utvisas genom en enkel ring. År 1721 hade ytterligare några nybyggare ankommit, så att hela antalet större gårdar, förutom de tre brukssamhällena, Forsnäs, Alstrum och Gunnerud, nu utgjorde 57.

Den gamla jordbruksbygden, som förut alltifrån första tiden legat trångt isolerad, tillfördes i och med bruksväsendet en viss kultur i flera avseenden. Man fick en smula högre anspråk på livet och genom ökade förtjänstmöjligheter på grund av den genom bruksrörelsen å flera områden uppkomna livligare omsättningen kunde man också snart i allmänhet ernå en bättre utkomst och en något drägligare levnadsställning. Visst hade också det gamla brukslivet att uppvisa många mörka avigsidor, men blev ändå i stort sett av en befruktande och pådrivande betydelse i det allmänna framåtskridandet. Den stora tröstlösa och ofruktbara avstängdheten från andra trakter, vari det gamla hembygdsfolket dittills levat, blev snart en övervunnen ståndpunkt, tack vare den ständiga varuförmedlingen, som åtminstone de flesta hästägande småbrukarne ombesörjde mellan de olika, ofta från varandra ganska avlägset belägna, bruksbygderna. Nya intryck vunnos ständigt, nya seder hemfördes

och hembygden nyskapades så småningom och erhöi en mera mångsidig, och allmänmänsklig karaktär. Det värmländska brukslivet har till och med satt vissa spår efter sig inom såväl diktens som musikens områden.

Järnhanteringen neråt Vänertrakterna blev dock ej vidare långvarig. I Alster nedlades Alstrums bruk 1854. Forsnäs och Gunneruds 1862. Utvecklingen av storindustrien gick framåt med sådan fart, att dessa många små anläggningarne omöjigen kunde äga bestånd i konkurrensen, utan nödgades avsluta driften.

Det berättas angående Alstrums hammare, att dess siste äldre ägare med segsliten gammaldags envishet sökte hålla rörelsen vid makt, trots att det hela i själva verket hade utmynnat i en tom illusion och förlorat all betydelse som ekonomisk faktor. Att med lämpor söka få gamle brukspatronen att nedlägga det i alla fall obetydliga arbetet vid hammaren var ingalunda möjligt, och därför togo de ledande yngre krafterna vid gården saken i sina händer och beslöto anställa en knalleffekt.

En mörk natt, när det stormade hårt, bedrevo en del mystiska varelser ofog med att försiktigt lossa och avsåga anhallningar och stag, med resultat, att den gamla murkna smedjebyggnaden störtade in och på morgonen företedde ett hemskt och vilt kaos. Och så steg en deputation in till brukspatron, som då var så svag att han ej orkade förflytta sig ur vilstolen utan biträde, högtidligt förkunnande vilken ogärning stormen åstadkommit denna rysliga ovädersnatt.

Och stångjärnshammarens tunga och dova röst, som dånat i öfver tvåhundra år, blev så till sist tystad för alltid. Den gamla tiden kom till korta och måste vika undan. Den nya, som förfogade öfver större mått av kraft och intelligens, segrade och rådde.

Därhemma.

Jag kan icke annat än längta till dig, mitt lilla åldriga barndomshem däruppe i skogshemligheten. De gröna kullarne, de tysta dalarna. Jag minnes er alltid. Och lärkan som drillade i solskenet över ångande vårfjord, och trasten som talade så bevekande i skymningen. Aldrig kan min saknad

*Alsters kyrka.
(Teckn. av förf.)*

upphöra att gråta efter eder och aldrig kan jag glömma den mark som en gång under soluppgången var min. Där bredde sig en oändlig ro, en överströmmande tröst omkring allt. Att vandra den lilla, med barr och mossor mjukt belagda skogsstigen, som från

allmänna färdevägen ledde ditupp, föreföll alltid som en jublande befrielse. Den lilla stugan, vars väggar framträdde i en skiftningens patina som endast de många årens tal förmår skänka, låg mitt ute på gläntan, omgiven av små tegar, som varje sommar gävo vajande skördars rikedom och skuggades av två stora, gamla lummiga äppleträd. Därinne i det lilla hemmet var allt så ytterligt enkelt. Man kom genom en liten förstukvist direkt in i stugan. Fönsterna av vilka det ena låg åt öster och det andra åt söder, voro låga och sammansatta av endast fyra rutor. Och framför dem uppe under taket funnos små "hyllor", vid vilka gardinerna uppfästes. Väggarne, som voro rappade med ett slags bruk, framställt av lera och sågspån eller "skäver" (avfallet vid linberedningen), vitströkos med slammad krita. Taket, bestående av fotsbreda bräder,

vilande ovanpå fem tjocka taksparrar, fick oföränderligen behålla den där säregna i mattsvart mahogny stötande färgen som endast genom ostörd inverkan av de många årens rökimpregnerande inomhusatmosfär så småningom framkallas. Spismuren var alltigenom uppförd av gråsten, varför den, trots lerputsens framträdde något ojämn i ytorna. Själva spishällen bestod av en gjutad tjock tackjärnsplatta i form av en cirkelsektor, vars radier (utgörande spisbalkarne) höllo en vinkel av omkring 80 eller 90 grader. Runt främre kanten löpte en fasonerad, upphöjd avsats och vid ena sidan syntes i kraftig hautrelief året 1735.

Den åt väster belägna kammaren, som erhöll sitt ljus endast genom ett åt söder vettande fönster, hade för uppvärmningen en s. k. "kärrnge". Denna tingest bestod av en gjutad järncylinder med lucka å framsidan för eldningen. Dess övre del avsmalnade kupollikt och slutade med ett rör för rökledning. Golven bestodo av dessa gamledags kraftiga, fotsbreda furubräder, till vilka en skogsskövlande nutid aldrig kan uppvisa motstycken. Varje bräde fästades medels de handsmidda, tjockhuvdade spikarne, vilka drevos ned uppifrån till ett antal av två stycken för varje bräde och bjälke. En olägenhet var dock, att genom träets nötning de stora spikhuvudena till sist blevo ganska höga. Blankslitna som de voro, lyste de så trevligt i långa, raka rader utefter varje bjälke. När man därför med de klackjärnsbeslagna skorna gick över golvet, avbröts det dovare slamret av stegen titt och tätt med en ljudlig smäll, så fort klackjärnet kolliderade med ett spikhuvud. Dörrarne voro vanligen gjorda med ett ramstycke, uppifrån och ned avdelat i två hälfter genom ett mellanstycke. De båda sidofälten hade således fyllningar, som sträckte sig från dörrens ena ände till den andra. Väggarna voro timrade ända upp i gavelspetsarne. Det med näver och torv täckta taket vilade å i gavlarne inhuggna grova åsar. Uppgången till loftet befann

sig utanför västra gaveln, där en enkel trappa ledde upp till en mitt framför dörren till vinden belägen räckförsedd liten utbyggnad.

Blott med dessa enkla konturer ville jag teckna det gamla hemmet. Det susade vildfågelslängtan och skogssagor omkring platsen och det var riktigt en själens läkedom att där få inandas stillheten och friden.

Bortom kullen invid västerskogen hade vårbäcken sitt starka flöde. Och där funnos de märkligaste inrättningar, som en pojke är i stånd utfundera, med kvarnar, sågar, hyvlerier och stampinrättningar, dragna med linledningar av kraften från turbiner och vattenhjul. Alltsammans liknande en vacker saga. Åt öster låg uthuslängan. Av dess många kära innevånare må nämnas Svarten och Pärla i stallet, som troget delade ljuvt och lett med far på färdeväg och åker under skiftande år och tider, och i ladugården stodo Krona, Kajsa, Svarta och Sköna m. fl. jämte Nasse gris i sin avbalkning, alla skinande av välmåga under mors omsorgsfulla tillsyn och vårdande hand.

Nedanför en uppskjutande bergrygg stod en liten enkel byggnad, som kallades "boa". Alltid fanns även därinne så mycket av allsköns inventarier att beundra och glädja sig över. Där var en säregen lukt i boa, obestämbar blandning dofter från spannmål, mjöl, bröd, rökt fläsk och kött samt sill m. m. i förening med något mystiskt gammalt och unket, som gav en stämning av hemlighet åt det hela. Längre ned vid skogsbrynet stod smedjan. Där var det alldeles särskilt rart för en 7 à 8 års pojke att få husera, främst därför, att allting var så rikligen soligt, så man i en tvärhast kunde få inte bara händer och ansikte utan även kläderna blanksvarta. Det blev förstås alltid krångel med mor när man sedan kom in, men inte var det något att fästa sig för. Far, (se porträttet i slutet av denna artikel) arbetade ofta i smedjan. Bland hans många olika förehavanden där fann jag knappast något så roligt.

som när han i brådskan råkade få järnet i hånden överhettat så det brändes. Då gällde det att i en utomordentlig fart söka räddning bakom hans rygg, ty för varje hammarslag han gjorde mot det sprakande skarpt vitglödgade järnet for en tät ström av fräsande eldstjärnor åt alla håll utåt mot väggarne, där de studsade, föllo till golvet och bleknade. Riktiga praktsyner detta.

Att gånga mindre skruvar var alltid ett stort nöje, ty i den kring händerna rinnande sega oljan fäste sig snart ett betydande lager sot och slag som hade en så obebripligt god förmåga att snabbt avsätta sig såväl i ansiktet som å kläderna. När vi kommo in, mulnade mor till: — att du ändå ska låta pojken hållas så där å smörja ner sej så gränslöst!

— Tjae, myste far, han har mekaniska anlag, pojken, som behöver få övas upp, och sotet det går väl av i tvätten.

Det var under dessa underbara tider, när man tydde allt som idel saga, sol och sång och ännu förfogade över en stark och strålande tro på det goda utan gräns här i livet.

Och slutligen den lilla blomsterträdgården. Det var alltid någonting särskilt fint med rosorna därhemma. Egentligen var det far, som skaffade fröer och plantor och ordnade till det hela, och det må lända till hans heder, att han trots sina mångahanda bestyr, ändå fick tid över med blommorna. Jag minnes att den blyga, men så ljuvligt doftande resedan hade en framskjuten plats inom blomkretsen. Vidare syntes sömntutans fint delade, ljusa bladverk här och där, nuder det de mångfärgade ringblommorna överallt lyste, vinkade så glatt och logo i solskenet. Över dem höjde sig de berusande vallmorna, röda som blod, jämsides med de strålande, brandgula liljorna. På sensommaren glödde de tunga dahlierna och vaggade sina stora huvuden i lidelsefull livsnjutning därute. T. o. m. den överlägsne, robuste jätten solros fanns där.

*Smedmästare
Anders Andersson.*

Biografi i förf. bok: *Altister*, sid. 160.

Här var en plats, där varje efter harmonier törstande själ kunde finna vad hon sökte, ty här var andens seger över materien märkbar. Blommornas vällukter, äro de ej som hälsningar från sällhetens källor, som en tillvaro mellan dröm och vaka, mellan dagning och soluppgång! Därhemma var alldeles som värld bortom vår lidandesfyllda och mörka. Och alltid skall jag känna mig tacksam mot mor och far för deras strävan att genom det enkla och det blygsamma söka ernå det höga, rena och sanna, ty därigenom lärde de även mig att längta till vad rent och högt är och vad evigt består.

Nötterbrôt-troll.

Bort i Nötterbröthage dä flänger å kuter
både spöke å skogsrå å troll.
Dä ett falit hallo, å di flåser å strutter
ikring, satt dä rent bortistoll.

Men en ser dom int jämt, di ä rädde för sola,
å i kölsvarte smötter di bor.
Men i skömninga vakner di sönna å nola,
å ur snara di glutter å glor.

Dä ett utrivlit pack, för di går där så skräne
å di skutter på spinkie ben.
Å där lovser di somma så fete å fräne,
å di flåser å kutter i sken.

Där ä bocktroll å svintroll, som ränner å fliner
mä bockskägg å tryntrut ikring.

Di har öge som eldköl å koxer å griner,
å di gnor i en häxdansring.

Di på langkuten snor så dä vriner
inôt skogen på spökäventyr.

Å för hi å för hej, så dä viner,
så där vyscher å vischer å gnyr.

Å för heja, för tjo falleralla,
va vi, skogstroll, har trivlit ändå!
Nu så tar vi en dans ikring talla,
å för hoppstan, va kringt dä ska gå!

Bort i Nötterbröthage, där Näbbäcken sjonger,
ha di bött senna urminnes ti.

Men bå stortroll och stortrollas raggie onger
ä ett folk, som en alri kan li.

En bruksmotbok.

En motbok, gällande för åren 1829—1840, mellan Forsnäs bruk och bonden Jan Jonsson i Snarstadstorp, erbjuder mycket av intresse. Vi finna att börja med, hur Jan första året levererade $18\frac{1}{2}$ stigar "kohl" å 3 riksdaler banco, vilket blev 55,24. (1 riksdaler=48 skillingar.) Och som han under året fått uttaga 75,2 rdr uppstod vid årsräkningen en skuldbalans på 19,26.

1829 uttogs 30 rdr, 1 lispund och 4 skålpund stångjärn till 1,9,7. Dessutom beräknades 1 rdr i ränta på fjolårets-

skuld. Leveransen omfattade $13\frac{1}{2}$ stig. kol, för vilka betalades 40,24. Skuldbalans 21,11,7.

1830 uttogs kontant 21,27; 2 tunnor "hafra" till 13,16 samt 2 kannor brännvin till 1,32. Tillsammans 57,32,7. Jämte skuld från fjolåret. Den nya balansen blev 14,14,7.

1831 debiterades han för kontanter och brännvin inklusive skuld till 65,14,7. För kol erhöll han 54 rdr och fick således skulden minskad till 11,14,7. 1832 kontant 56,32, 5 lisp. och 10 skålp. stångjärn till 5,24. Kol hade avlämnats för 39 rdr. Den löpande skulden stod nu i 34,22,7.

1833 kontant 20 rdr, $\frac{1}{8}$ kappe "Erter" till 1 rdr samt en påförd sägarlön. Den avlevererade kolmängden beräknades till 42 rdr. Skuld 14,38,7.

1834—36. Räkningarna något sammandragna. Vi märka åtskilliga uttag av kontanter, $\frac{1}{8}$ tunna "Hvette" till 1,16, 1 kann brännvin till 36 sk.; 1 lispund 3 skålp. smidesjärn till 1,72. En post visar 3 kann. brännvin till 2,24.

Skulden vid sista årsskiftet uppgick till 17,34,11.

1837—38 märkes förutom vete och kontanter en avgift på 42 rdr till "Lieut. Hedberg för lantmätare delningen "ti Snarstad", som bruket synes ha ombesörjt. Trots den betydande leveransen av 34 stigar kol var skulden nu uppe i rdr 63,12,4.

1839—40. Uttagen bestodo i först och främst kontanter, fördelade på sex poster, men där förekommer också $5\frac{1}{2}$ kannor brännvin i 4 poster, $1\frac{1}{2}$ lisp. järn till 2,12 samt 4 kappor vete till 2,24. Debetsumma 195,45,4. Kolleveranserna bestodo ena vintern av $28\frac{1}{2}$ stigar "till Mästaren Bagge" och under den andra av 11 stigar. När motboken i och med år 1840 avslutades stod fader Jan efter det tioåriga slitet och släpet mitt uppe i en skuld till bruket på 135 rdr 21 skill. och 4 runst., vilket belopp efter dåtida förhållanden måste få anses som en synnerligen allvarsam skuld.

Även en gammal bruksmotbok kan förete en tidsmålning av rätt betydande värde. Vi finna, att det inte blott var de egentliga smedslöjarna, som, på grund av låga arbetslöner och dåliga villkor genom årligen hopade skulder ständigt kommo i allt hårdare beroende av bruksledningen, utan också bönderna råkade i samma svåra läge. För bygden i sin helhet utgjorde ju den gamla järnbruksrörelsen ett kraftigt steg uppåt mot bättre förhållanden i flera avseenden, men flertalet av brukens arbetare och underlydande förde i alla fall en olycklig tillvaro. De måste sälja sin personliga frihet och självständighet ändå till sista skymten och viljelöst lämna sig som slavar och livegna i resp. brukslednings våld. Den som var nog fräck vilja göra ett försök resa sig en smula hade alldeles säkert inom kort undergången i sikte.

Det personliga, det självständiga var ju hos arbetarna givetvis långt ifrån på denna tid i så hög grad utvecklat, som i vår tid är händelsen, varför de själva sannolikt uppburo sin olyckliga tillvaro med större mod och tillförsikt än man numera kan föreställa sig, men detta förringar och förmildrar ingalunda det verkliga förhållandet.

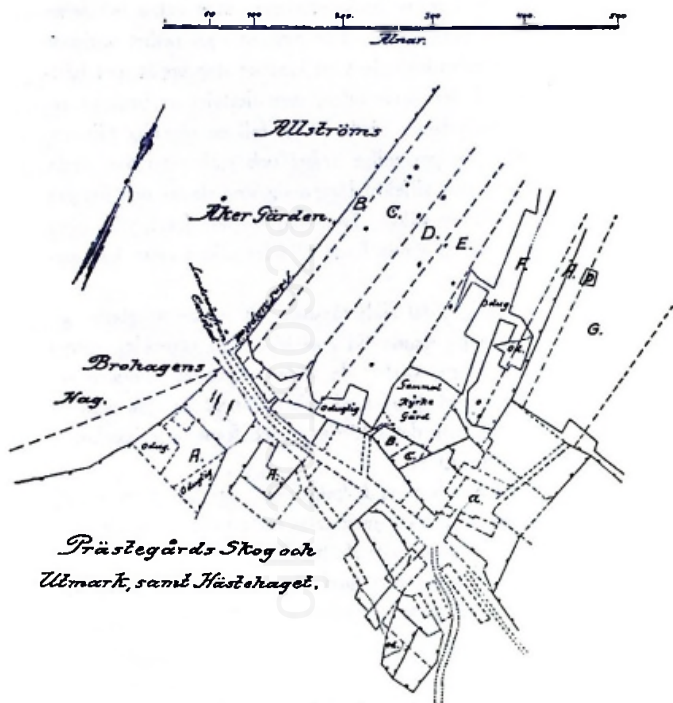
Vi minnas vår hembygdsskalds dikt, där han låter en till bristningsgränsen förtryckt smedslöjare mumla följande mot förvaltaren riktade djupt hatanfrätta ord:

"Han eldar oss helvetet hett med rapp och med knytnävslag, han får allt ett vitglött spett i nacken en vacker dag".

Där släktena från fordom vila.

Vem tackar väl eder nu, gamletidens starka röjarefolk, för den insats ni gjorde i hembygdens historia? När regnen och vindarna jämnat bort och plänat ut edra gravkullar, kom där ett annat folk, utan vördnad, känsla och pietet för arvet och min-

nenä, som läto plögen gå fram över marken, edra vilokammarsmark, för att i krass obetänksamhet så korn i mullen. Detta var dock ett brott, som på något vis behöver sonas. Det gamla kyrkogårdsområdet borde egentligen friköpas samt inhägnas

och en värdig minnessten skulle med en enkel inskription förkunna vad saken gäller. Detta måste bli en uppgift för hembygdsföreningen, när denna äntligen kommer till stånd. Som av kartan framgår, omfattade gamla kyrkogården ett påfallande litet område och man kan nästan tveka om, hurvida kyr-

kan stod innanför detsamma. Fernows yttrande, att kyrkan å 1400-talet stod "invid husen" i Prästgården är inte mycket upplysande, och alla rösar ha ju med bästa möjliga omsorg bortfraktats och förstörts. När området kartlades hade tyvärr redan 70 år förflutit sedan kyrkan revs, vadan tomtplatsen inte kunde bli antydd. Vi vänta bara på den man, som i praktisk driftighet och levande ideel övertygelse kan sätta sig i spetsen för både detta och andra behjärtansvärda och för bygden hedersamma företag.

Om forna tiders kvarnar.

Det finnes en längd över Värmlands kvarntull för år 1626, och här upptagas för Alster s:n 22 handkvarnar, men ingen vattendriven. All förmalning utfördes ännu vid denna tid uteslutande på handkvarnar. Till jämförelse må anföras, att Fägelvik vid samma tid hade 1 bäckkvarn jämte 37 handkvarnar, Våse 2 bk. och 45 hk., Ölme 5 bk. och 107 handkvarnar. Redan å 1500-talet började dock de s. k. enfota- eller skvaltkvarnarna uppföras vid de små vattendragen. Näst efter bergslagernas hyttor voro kvarnarna de äldsta vattendrivna verken i Värmland. I Asphytte kronobruks räkenskaper från 1570-talet omnämnes exempelvis leveranser till kvarnar vid Borgvik, Alster, Ölme och Visnum. Enligt 1825 års jordebok hade våra närmaste bygder följande antal vattendrivna kvarnar: Alster 7, Ö. Fägelvik 1, Nyed 30, Våse 25, Ölme 10. Alsters kvarn vid Alsterälvens utloop i Vänerne lät hertig Karl anlägga år 1572. De vattendrivna kvarnarna mottogos emellertid med en viss misstro

Teckningen visar en gammal potatlskvarn, gjord av trä. Den finns i Ö. Fägelvik.

av jordbrukarne, varför de alltiämt fortforo att förmala sin spannmål å handkvarnarna. Och det gick till och med så långt att år 1627 myndigheterna, ehuru med föga framgång, ansågo sig behöva förbjuda bruket av de små hemkvarnarna för att de vattendrivna inrättningarna skulle vinna bättre tillit.

Tider och seder växla, fordringarne blevo större, och så småningom tillkommo de mera utvecklade kvarnanläggningarna, vilka allt mer och mer tillvunno sig allmogemännens förtroende. Och därmed blevo också de små handkvarnarna särskilt sedan jordbruket genom högre kultur började avkasta rikare skördar, fullständigt åsidosatta. Dock fanns det en och annan kvar här i bygderna till in på 1880-talet. Då för tiden brukade man också alltid före julhelgen brygga maltdricka. Och maltet till denna dricka, utgrött och hårdtorkat, (vanligen i bakugnen) maldes då på handkvarnen. Det var minsann intet latmångöra att dra en sådan kvarn, men med en kraftig "dragare" gick det med dånande fart. Det gryniga maltmjölet hade en rentav förföriskt söt och fin smak, och jag minns hur vi, barnen därhemma, alltid ivrade för att få vara med, när malningen pågick, för att få tillfälle avsmaka läckerheten.

Numera, sedan den traditionella julbrygden också hör till det förgätna, torde sannolikt inte en enda hemkvarn av den gamla typen återstå i våra bygder.

I detta sammanhang torde även ett gammalt uttryck för tjäna anföras. När någon talade entonigt och släpande eller något arbete utfördes med släpigt ensidiga rörelser, hette det gärna: "Det är som att mala på en hemkvarn".

*

Snarstads kvarn, belägen vid den strömfåra genom vilken Mällsjöjärn har sitt utflöde i Capern, hade på sin tid helt visst bättre tillgång till vatten än de övriga inrättningarna av samma slag inom socknen. När kvarnfördämningen befann sig i fullgott skick, kunde tjärnens vattenyta stiga omkring 2 mtr över det läge som normalt förekommer i våra dagar. Härav framgår tydligen, att denna lilla kvarnanläggning också ägde en viss betydelse för de omkringliggande gårdarna. Sannolikt kunde man här

större delen av året få förmåla sin spannmål, i motsats till vad som var händelsen vid de övriga skvaltorna, vilka ej kunde hållas i gång längre än medan vårflödet varade.

Alla jordägarne i både Snarstad och Snarstadstorp hade ju andelar i den nämnda kvarnen, som sålunda utgjorde gemensam egendom. Emellertid hade Snarstadtorps åbor stora olägenheter med anledning av det höga vattenståndet, som kvarnen förorsakade. Varje vår isynnerhet, då vattnet steg över det normala, befunno sig vanligen deras ovanför Tjärn belägna åkrar och ängar liggande under vatten eller så försumpade, att de ej kunde bearbetas och besås. Givetvis ansågo sig vederbörande jordägare behöva få ändring härutinnan. Enda utvägen för ernäendet av detta mål var att sänka Tjärns vattennivå, men därigenom gick också vattenfallet tillspillo och därmed kvarnansläggningen i sin helhet. Åborna i Snarstad, som av allt att döma hade föga olägenhet av vattnet, ville ju givetvis bibehålla kvarnen. Härigenom uppstod en långvarig bytvist, som förr eller senare på ett eller annat vis måste komma till ett avgörande.

Enligt gamla papper av 1822 hade saken behandlats vid "Härads- och Lagmansrätten". Och mellan de båda byarnes åbor upprättades ett kontrakt, i vilket stadgades, att Snarstadstorphs bönder ägde rätt riva och tillvartaga sina ägande andelar i kvarnen sedan de lämnat Snarstads bönder en skadeersättning på 461 riksdaler riksmünt. Åliggandet skulle vara fullgjort den 25 mars år 1823. Att kvarnen verkligen revs i behörig tid bestyrkes av ett kvitto från Snarstadstadsborna å de mottagna pängarna.

26 år senare gick man ännu grundligare tillväga med torrläggningen i det samtliga åbor i båda byarne genom upprättat kontrakt kommo överens om djupgrävning av strömfåran såväl nedom som ovanför Tjärn. Avlöningen till lejda arbetare bestämdes från 4 skillingar banco å de lättaste ställena upp till 24 sk. å de svåraste. Allt pr aln beräknat. Skrivelsen, daterad den 2 juli, 1849, var undertecknad av Olof Pettersson i Hult, jämte ett dussin gårdsbor.

Nedanför hemmanet Gottmyren fanns även vid samma vattenled en liten kvarn, vilken likaledes på grund av svårigheter med anledning av valteuppdämning, sannolikt samtidigt med Snarstadskvarnen ödelades. Här om har dock endast en och annan tämligen svävande muntlig uppgift kunnat uppspåras.

Tiden för dessa kvarnars tillkomst låter sig ej fullt exakt bestämmas, men som Alster år 1626 ännu inte hade någon bäckkvarn oaktat omkringliggande socknar uppfört några, torde sannolikt de här sedermera befintliga inrättningarna ha uppförts å 1600-talet. Deras ålder varierade således omkring hundra till hundrafemtio år. Skvaltkvarnen i Hult, som ännu, trots åtskilliga svårigheter, äger bestånd, torde således kunna få skattas till minst 200 år.

Stina Asplund

har ställt till föfogande en längre självbiografisk dikt, men tyvärr för vidlyftig för detta lilla häfte. Jag anför några rader, som bra karaktärisera hennes väsen och personlighet:

"Jag vill er säga än ett ord, var glad och god på denna jord, då livets sorger och besvär, man lätt för sig och andra bär! Och blir du sviken, själv ej svik, så blir din själ båd varm och rik. Och minns, o ungdom, från

din barm, skall världen kunna göras varm. Det är från kristlig kärlekssed, som stamma skall all världens fred."

Stina Asplund föddes i Långserud 9 jan. 1868. Har framgångsrikt verkat som folkskollärarinna. Kom till Karlstad 1884, till Väse 1885, till Gillberga 1881 och till Skara 1892. Sedan 1896 har hon haft sin huvudsakliga lärargärning förlagd till Karlskoga skolor. Hennes många kvicka, lekfulla och näpna tillfällighetsdikter stråla av gott humör. Av bestående värde äro hennes större skrifter: "Hur vinna ungdomen?" samt "Juhlälsning från Karlskoga 1920".

En liten historia

berättas om J. B. Wigelius, adjunkt i Alster 1745. W., boende å Glänne, råkade en gång bli veckvill. Det var emellertid söndag och prästen, som ansåg det vara lördag, stod på vedbacken för att klyva lite ved. En del högtidsklätt folk började dock färdas förbi det blev undran när de sågo prästen stå och hugga ved. Denne fick dock en påstötning, sprang in till frun, som tycktes vara lika bortkommen. En frukost anordnades i hast och pastorn började med fart skriva ett prädikoutkast. Hur det var råkade papperet i brädskan få en flottfläck. För att det skulle torka något lades det ute vid köksspis. Olyckan ville dock, att en hund kom och slukade den feta lappen. Prästen måste dock iväg till kyrkan, och uppkommen på predikstolen läste han först en psalm och sedan några bibelverser. Som han tydligen inte kunde extemporera, blev det ingenting vidare, utan antydde han sedan för den församlade menigheten den något barocka underrättelsen, att dagens predikan låg i en hundmage, men de kära församlingsborna voro hjärtligt välkomna nästa söndag, då de i stället skulle få en fullgod och mönstergill predikan. Kyrkvärden på sin tid, Olof Nilsson i Gräsås, lär ha berättat detta.

Elin Svensson

föddes i Brunskog socken den 29 april 1875. Vann inträde vid landstingsseminariet i Karlstad och avlade lärarinneexamen därstädes 1896. Hon erhöi att börja med anställning vid ambulerande skolor i Grava socken, men kom 1907 till skolan i Forshaga, vid vilken plats också sedermera hennes huvudsakliga livsgärning blev förlagd.

Elin Svensson var en god novellist och medarbetade i en mängd tidskrifter och julpublikationer. I Karlst. Tidn. inflöt under ett flertal år hennes goda, käcka och intressanta småberättelser och livsbilder, varförutom också ofta kommo hennes pigga "paschaser" på bygdemål under signatur "Nisch på skogen". Under år 1911 utgav hon en bok med titel: "Mitt livs historia". Man skulle kunna säga, att hon var i viss mån främmande för livets realiteter och mera böjd för det inåtvända livet, för meditationer och drömmier. I övrigt en varm naturbeundrare, som gärna drog sig undan larmet till ensamheten och stillheten. I mera etisk mening ansågs Elin Svensson vara en synnerligen god och ädel personlighet, försynt och tillbakadragen och känslösam för lidande medmänniskor. För böcker och läsning särskilt skönlitteratur, intresserade hon sig givetvis mycket.

Angripen av en svår sjukdom, måste hon i början av 1927 lämna sina befattningar och söka läkarevård, men re-

dan i oktober samma år bröts hon ner fullständigt och gick över till klarheternas rike för att vinna svar å livsgåtorna.

Boken "Mitt livs historia" är en trevlig volym på 125 sidor. Språket är ledigt och fängslande och de enkla vardagshändelserna äro skildrade med liv och flykt. Man känner dock hur författarinnan genom ett visst mörkt livsöde stämts till tankar och känslor i övervägande moll och vemod. Emellertid tror hon på ett återseende och på något bättre å den andra sidan och denna vackra tanke breder ett ljus försonande solskimmer över det bittra. Boken är god och läsvärd.

Medan stunderna ila.

Ären ha förrunnit och stunderna ha skridit,
men aldrig vika minnena från gångna, ljusa år.
Varma äro drömmarna, men onämnbart jag lidit.
rosorna de stungo blott och gävo sina sår.

Länge skall jag minnas, från vårar, unga, rika
din ljusgestalt, min Gunnel god, min egen vita tröst.
Varför skulle ödena och drömmarna oss svika
att ensamma, förteguna draga bort mot livets höst?

Fåfängt är att spörja, jag följer dig, min kära,
i drömmarna alltjämt under skymningstunga år.
Sorgen blir nog lättare om blott jag har dig nära,
men rosorna de stinga väl och giva sina sår.

Gustaf Hedin

föddes den 8 juli 1853 på Heden i Väse. Hans föräldrar voro Anders Andersson, f. 30 nov. 1817 i Römossen, Väse, d. 1897, och Stina Andersson, f. 26 april 1821 i Glumseryd, Väse, d. 1908.

Hedin vann inträde vid Karlstads seminarium 1874 och var färdig

med studierna efter tre år. Han fick omedelbart plats vid Mosseruds skola Ö. Fågelvik, där han tjänstgjorde i 30 år och avgick med pension 1907. Lärare Hedin var dock en alltför livfull och energisk person för att nu slå sig till ro, varför han antog en vikarietjänst i Valö s:n, Upland, vilket han eget nog kom att behålla i 14 år till 1921. Härav framgår, att han var en dugande lärare och avhållen av sina överordnade. När kyrkoherde Hurtig dog 1912 fick Hedin i fyra söndagar dessutom vikariera som präst i kyrkan, och detta hände även vid andra tillfällen, då kyrkoherden hade förhinder. Församlingen tillerkände honom också slutligen 400 kr. extra utöver lagstadd lön, vilket visar, att kommunen uppskattade sin lärares goda förmågor. Hedins fru, Sofia, är född 13 okt. 1861 och dotter till lantbr. Lars Jonsson, Lindås. De-
ras fem barn, av vilka alla ha valt lärarkallet, äro: Ester Maria, f. 31 aug. 1885, lärarinna i Kristinehamn. Gustaf Richard, f. 12 jan. 1889, lär. i Stockholm, gift två gånger. Ellen Sofia, f. 27 okt. 1890, gift med Gustaf Nilsson i Bäck. Karl Ragnar f. 9 okt. 1892, lär. vid Vänersborgs hospital och gift med en lärarinna, Villie Sjökvist, Gunhilda Adelina f. 23 aug. 1896, lärarinna i Kristinehamn, men senare gift med

Gunnar Larsson i Averstad. Ä bilden synas Hedins tre flickor i färd med att slipa kökskniven. Den lilla trevliga stugan intill är nu riven.

Hedin är numera småbrukare och bebor en verkligt hemtrevlig villa i närheten av sin forna skola i Ö. Fågelvik. Villan är också ritad och uppförd av Hedin. Slutligen må anföras, att Hedins fader, Anders, var en son till lantbrukare Anders Larsson i Nygård, Alsters:n. Om denna släkt fås närmare uppgifter i författarens bok: "Alster".

En donator.

Nils Nilsson (Teckn. av förf.)

Alsters församling erhöill år 1832 en donation, med syftemål att främja och få till stånd en mera ordnad skolundervisning inom socknen. Donationsbrevet, upprättat den 5 aug. 1832 av änkan efter den då redan bortgångna donatorn, finnes upptaget i Zernanders bokarbete: "Alster".

Donator var en lantbrukareson ifrån Alster, nämligen *Nils Nilsson*. Han föddes i ett gammaldags hedervärt bondehem i Bjurerud, Alster socken, den 12 dec. 1783. Blev extraordinarie postexpeditör i Karlstad 1805, och postinspektör 1815. År 1826*) köpte han hörngården vid norra kyrkbacken, dit stadens postkontor då intill 1830 var förlagt. Nilsson tillhörde även sparbankens styrelse under dess första år (1822—23).

Han gifte sig den 13 januari 1817 med *Maria Ulrica Roman*, född 1787 och död 8 januari 1855, dotter till brukspatron *Jacob Leonard Roman* (f. 1740, d. 1813) och *Britta Lisa Schenbom*.

Hörnhuset vid kyrkbacken såldes av änkan 1835 till lektor *J. M. Malmstedt*.

Nilsson dog 9 mars 1830 och hans stoft är jordat å Alsters kyrkogård, ehuru gravplatsen ej längre torde vara behållen.

Den gamla vackra fädernegården i Bjurerud befinner sig ännu i samma släkts ägo. Donators broder, *Petter Nilsson*, född 1786, efterlämnar ättlingar i andra led, och dessa bebo och bruka nu gården.

Å sockenstämma den 28 april 1833 föredrogs ärendet angående Nilssons donation. Röntan skulle utgöra en del i lärarlönen, och skolan skulle kallas Nilssonska scholan samt inrättas enligt lancaster-metoden. Som lärare föreslogs klockare *Jan Anderssons son, Johan August*. Senare protokoll berättar, att denne antog det framförda erbjudandet, studerade våren 1834 i Stockholm för att bli skollärare och organist, men hans gärning i Alster blev synnerligen obetydlig. I dec. 1836 annonserades platsen i *Carlstads-Tidn.* Den nye läraren blev nu *G. Lundmark*. (Se boken "Alster".)

*) Uppgifter lämnade av kapten *C. E. Nygren*.

Olof Andersson.

Det är lantbrukaren och riksdagsveteranen Olof Andersson i Hasselbol, Alster socken, blida och vinnande drag vi här se. Han tillhör en i Värmland talrikt utgrenad hedervärd och framstående bonde-släkt, vars representanter i ett flertal fall på flera områden framträtt som bemärkta personer. En

fullständig släktskildring krävde dock en hel volym för sig, varför jag här måste lämna en sådan tanke åsido fullständigt. Någon utförlig levnadsteckning kan det givetvis av flera orsaker inte heller bli tal om i detta knappt tillmätta utrymme, men några få data må dock anföras. Förutom sitt välordnade jordbruk i Hasselbol har Andersson hunnit med ombesörja en hel mängd kommunala och allmänna förtroendeuppdrag och dessutom bevisat inte mindre än 25 riksdagar från år 1887 till 1908. Fyra urtima riksmöten däri inberäknade. Alla sina förehavanden har han skött insiktsfullt och alltid med ärlig övertygelse gått till botten med sina problem. Andersson är dessutom en synnerligen gemytlig sällskapsmänniska och är det en verklig njutning sitta som åhörare, när han slår upp språklädan och förtäljer sina minnen från gångna år.

Släkten har gamla anor i Alster, men Andersson föddes dock i Ransäter 7 sept. år 1842 och inflyttade till Hasselbols gård i Alster år 1868. Med dessa alltför knappa uppgifter måste jag låta bero för denna gång och hoppas, att framtida sockenkrönikor må kunna utförligare behandla det rika ämnet.

*

Lars Lidbäck tillhörde också nyssnämnda släkt. Han föddes i Bäckelid (övre gården) år 1812. Fadern, Jon Larsson, var också jordbrukare. Lars blev student 1831 och sedermera kamrer i Stockholm, gift men olyckligt, förmåler sagnen, och dessutom barnlös.

A. P. Ahlberg.

Anders Pettersson, född 1819, ende sonen hos lantbrukaren Petter Andersson i Mosstorp, bestred under en följd av år i mitten av 1800-talet Prästgårdens gästgiveri i Alster s:n. Pettersson var gift och hade 4 barn, en dotter och 3 söner. Dotterns ättlingar befinna sig nu här och var i världen.

och sonen Jonas efterlämnar son och dotter, ännu 1914 bosatta i Gävle. Andre sonen, Anders Petter Ahlberg, vilken dessa rader närmast ägnas, är numera jämte familj bosatt i Harnäs, Gästrikland.

Gästgivare Peterssons hustru dog i Prästgården 1857, efterlämnande två små barn. Av dessa var Anders Petter det ena. Han var född 14 febr. 1855. Det är nog inte så roligt när man inte är mer än två år och mor går bort och främmande, hårda och kärlekslösa händer skola lämna den behövliga vården. Visst kom sedermera en ny mor i huset, men lille Anders kände sig allt annat än nöjd. Fadern orkade inte heller få affärerna i något fördelaktigt läge, och när farfadern i Mosstorp upprättade sitt testamente, ville han teckna barnbarnen som arvtagare. Sonen (Anders far) satte sig dock däremot och fick således sin fars hemman. Det blev dock ej så stor glädje med arvet, ty han råkade i obestånd och måste sälja sitt hem. Antog sedan en rättarplats hos riksdagsman Andreas Andersson i Mosstorp, vilken plats sedermera utbyttes mot en förmanssyssla i Tällerud, vilken gård även tillhörde riksdagsmannen. På 60-talet bosatte sig familjen i Västra Høje, men flyttade å 70-talet till Karlstad, varest fadern ett tiotal år senare lämnade livet och dess strider.

Sonen Ahlberg kom så ut på egen hand. Under första åren innehade han olika platser som jordbruksarbetare hos några av hembygdens lantmän, men sedermera kom han att utflytta till Gävle, och Älvkarleby, varest han under en lång följd av år i bolagens tjänst bestred åtskilliga förmanssysslor. Ahlberg är en mångkunnig och rikt livserfaren man, som i sina dagar varit med om mycket av både ljuvt och lett. Såsom ovanligt god berättare och därtill vän av kristliga idéer är det en verklig njutning få sitta och lyssna till vännen Ahlberg, när ha slår upp språklådan och med varm och vinnande stämma förtäljer av sina minnen och bilder från gångna, underliga tider. Mycket av hans berättelser återfinnes i den av under-tecknad utgivna boken "Alster". Ett par av hans små blida sannsagor från barndomstiden torde slutligen i detta sammanhang även förtjäna antecknas.

Därhemma på fädernegården hade fadern vanligen ett par drängar till hjälp vid jordbruket. Pojken, Anders, ville alltid så gärna vara ute i deras sällskap vetgiring och vaken som han var på alla områden, ty då fick han ju höra så mycket mustiga saker om trollerier, spökhistorier m. m. En gång voro drängarna på ladugårdsrännnet sysslande med hackelseskärning, och som pojken var med passade de på att uppskrämma honom med en ryslig tomtehistoria. I detsamma kom någon därnere och skrek matbud och i förskräckelsen och brådskan råkade pojken trampa miste och ramlade utför en foderlucka samt fastnade nere i stallet i en häck. Drängarne sprungo ner för trappan och drogo fram pojken, vilken befanns ha fått en gapande skräma i ena benet. De hade all möda att kunna lugna honom. Emellertid förbundo de såret sedan det smorts med en tjock tobaksspottklysa (man begagnade enkla och billiga sår läkemedel på den tiden) och lovade honom en slant om han ej nämnde något om det skedda för sina föräldrar.

En annan liten historia, som är belysande för den tidens folkpsyke, må även anföras. När Ahlbergs farmor blev död, flyttade den efterlevande maken från Mosstorp till sonen, som då bodde i Prästgården. En skomarkarfamilj inflyttade sedan i det gamla hemmet. Emellertid oroades man svärigen varje natt av spökerier på vinden. Gumman förmodades gå igen och skomakarns ämnade i sin förtvivlan flytta. Nu tyckte dock A's far, den dödes son, att det blev för galet, varför han som en modig man beslöt utforska felet, kosta vad det ville. I och för detta lovliga värv begav han sig till skomakarns en kväll och gick med familjen till vila i spänd avvaktan på vad som komma skulle.... Och mycke riktigt, när det blev tyst i huset hördes mystiska dompningar och knäppningar däruppe å vinden. Gubben begav sig nu med ljus ditupp och lyckades komma underfund med, att det var några stora råttor som i sin hungersnöd hade hittat rätt på en gammal tom mjöltunna, vars små mat-

rester de i all fredlighet sökte tillgodogöra sig. Tunnan bars ned varefter det blev tyst och fridfullt på vinden och skomakarn kände sig ingalunda föranliten vidare att avflytta.

Ännu medan fadern levde var A. ofta ute på förtjänst-arbete. Och ibland kunde han hemsända en sedel eller så för att glädja de gamla. En gång fick emellertid en annan person med samma namn omhand brevet, tog pengarna ur och överlämnade därpå brevet till rätte adressaten. Denna instämde den förra för rätta, men blev själv fälld för årekränkande beskylldning till 3 månaders arrest. Det var olyckligtvis ingenting nämnt i brevet om de bifogade pengarna varför verkliga bevis saknades. Det är ousägligt tungt och bittert när den kärleks-gåva man vill glädja någon med bara blir anledning till sorg och olycka.

Vad fordom timat.

År 1751 på hösten före frosten 4 alnar djup snö. På våren var marken under snön lika ofrusen och höstsåden i allmänhet förstörd. 1765 ett hejdlöst regnande hela hösten, så att en mängd gröda föröddes. En del tröskade säden våt och torkade kornet inomhus. 1772 stark hungersnöd. Allmogen måste använda bark, agnar och linhammar och andra otjänliga födoämnen, varigenom stor sjuklighet uppstod. 1773 steg Vänern så högt, att Ölmeviken och Hagelviken "communicerade", och mycken gröda förstördes. År 1680 lär dock "siön" ha stigit 5 "quarter" högre ändå.

1823 i sept. och okt. inträffade en lemmelvandring. Lem-larna visade sig ända neråt södra Värmland.

1829 den 25 april blev fältjägaren Carl Olsson-Fisk från Långbanshyttan vid 25 års ålder halshuggen för mord och rån.

1832 den 22 januari dog Lars Larsson från Glumserud, Väse, å Karlstads arrest och undkom sin dom. Han skulle mista högra hand, halshuggas och steglas emedan han skjutit sin son, Lars, under det denne sov.

1839 blev drängen Jan Larsson i Glumserud, Väse, halshuggen emedan han förgiftat sin mor. Denna upprörande händelse fortlever ännu i folksägnera i trakten.

(Hämtat ur tabellariska anteckningar för Nyeds prosteri.)

Skrock och gamla plägseder. Att skada grannarnes kreatur genom signerier och trolldom var ganska vanligt. En äldre person berättar, att man i hans föräldrahem hade en elak granne, som "kunde" ett och annat. Dennes kor mjölkade rikligt under det korna i berättarens hem sinade och krånglade ideligen. En annan trollkunnig gav då det rådet, att de i hemlighet skulle gå in i den elake grannens ladugård och hämta lite strö etc. ur varje kobås och sedan blanda detta i fodret åt de egna korna, då trolldomen hävdes. Så skedde och gräddmängden ökades under påföljande vecka med en tredjedel. Verkan var påtaglig. Samme person skadade också en tjur för grannen. Tjuren blev plötsligt illa halt i ett bakben och måste slaktas. Skinnet var alldeles oskadat, men inuti lärets muskelmassa var ett gapande hål. Hur detta uppstått visste ingen utan man antog skadan tillfogats genom "trollskott".

Vid bröllop och barnsöl var det vanligt, att de inbjudna gästerna skulle medtaga "förning". Denna kunde bestå av varjehanda vanligen redan serveringsfärdiga maträtter, såsom limpa, smör, ostkaka, klengås m. m. Det sistnämnda tyckes för oss numera ha blivit ett fullständigt främmande begrepp. Man tog emellertid en hel, tjock brödkaka beströk den med ett lager smör och över det hela rev man ett lager torkad mesost (sandost). I kalasgården uppdelades kakan i smådelar, varav gästerna fingo förse sig efter behag. Ostkaka är dock

en mera känd rätt än i dag. Jag minns dock hur lustigt man stekte ostkaka därhemma hos mor under min barndomstid. Man hade ingen kokspis då, utan man gräddade kakan i en stekpanna av järn, som ställdes över brasan å en pannring (trefot). Men för att få "lys" (färg) på kakans översida lade man över ett stort grytlock och eldade också ovanpå detta. Stekpannan befann sig sålunda i brasans medelpunkt.

Lars Lämngren.

Det finnes ensamma själar här och var, drömmare som gå där i tystnaden och längta, älska och lida. Ty detta, att ständigt gå och bära på en levande längtan att komma innanför tingen, att vilja blicka in i dolda djup, att söka lösa gåtorna, men alltid falla tillbaka, alltid misslyckas på grund av sin begränsning, det blir till en tragedi i stor sönderbrutenhet med långa, tysta lidanden i

en människas liv. En sådan där eldsjäl och sorgbunden drömmare och sökare var just den i många avseenden rätt märkliga person, vars drag synas här bredvid. Ett besök i hans lilla enkla, vid Ölmehöjdens fot belägna hem var alltid givande

Lämgrens hem.

Här susade stämningar av historia, saga och underlighet och här fann man städse ovanliga, originella av inga andra tänkta, men dock så mogna, rättrådiga och lyftande tankar om livet och dess strider och dess mening. Ansvar och lidande komma en själ fort nog att hinna den mognad, som ger lugn i stormen och styrka, att utan övermod bära framgången samt ödmjukhet och frid i dagarnas hetsiga ävlan. Man fann så lätt, att här var en, som ytterst sökte det sanna och ville det rätta. Om han nu efter större mått inte var så betydande för denna världen, så var han ändå så mycket mer en Guds rikets livegne. Alltsen 1879 efter inflyttandet till Ölme, nedlade han ett oförtrutet och energiskt arbete för den religiösa tidningspressen i hembygden. Genom sina goda arbeten i bygdeforskning och personhistoria samt sina Dagsländor och sina utmärkta hembygdsskildringar dels införda i tidningarna och dels i bokform utgivna, har han verkligen gjort sig ett namn, som kommer att bestå genom tiderna.

Lars Lämngren föddes 19 september 1855 i Lugnsund Kom sedermera som sagt till Ölme, varest han i 27 år till 1903 tjänade som soldat. Sitt lilla hem, soldattorpet, älskade han nästan till dyrkan. "Så många gånger jag här suttit, säger han, i en av sina böcker, och sett solen purpras i öster, skifta i blod och guld vid sin nedgång i väster, sett ljungelden, norrskensflammorna och fullmånens glans, regnbågens rundel, hört skogen susa och fåglarna sjunga, och funnit himlen blåare än på något annat ställe."

Stunderna växla dock och skrida. Intet är beständigt i förgängligheten. Den 9 juli 1925 fick han lämna jordelivet och dess besvär för att i klarheternas underbara rike finna lösningen på alla de gåtor, han så ofta grubblade över.

Om barkbröd och fattigdom.

Kyrkoherde Noak Hedrén, f. 4 juli 1783 i Svanskog, företog 1831, då v. pastor i Karlstad, en resa genom Värmland, finnsocknar för att utröna hungersnödens omfattning hos allmog. Ur hans förda reseberättelse anföras följande intressanta brottstycke: "Der (Stöttorpet i Östmark) bodde kyrkväktaren som sjelv ej var hemma, fattigt och eländigt. Jag köpte der en bit barkbröd af idel bark med malen halm, för hållning vid bakningen. Barken tages af yngre tall — den innersta barken tages — sedan den yttre t. o. m. det gröna, så mycket man utan för mycket besvär kan, är afkarfvat. Dessa bitar af bark äro då tjocka som vanligt gödkalfskinn — 1 aln långa och $\frac{1}{4}$ aln breda. Dessa stycken torkas först inne, sedan i solen, varefter de hackas och malas. . . ."

Hedrén's en smula pedantiska men intressanta reseberättelser utgavs i tryck från N. Värm.-Tidn. år 1924.

En av Alsterbygdens äldre personer berättar bl. a., att vederbörandes farfar vid 1800-talets början var med och lade den ännu i Bjurerud utefter vägen befintliga stora stenmuren. Den gamle arbetaren hade för sina efterkommande berättat om det ytterligt tunga arbetet och om vilket tarvligt kosthåll de fattiga då fingo låta sig nöja med. Det var mästadels bara en slags välling, kokad av vassle och havremjöl, eller någon gång havregryn, i övrigt potatis med sillsälta till dopp. Det var hela anrättningen. Sill fick man inte annat än vid särskilda tillfällen, när det skulle vara lite mer betydligt. Dock uppdelades i så fall sillen i små, små bitar, av vilka endast en för varje person fick beräknas.

En pojke, som var med vid nyss omtalade stenmursanläggning fick bannor en gång därför, att han kom att förtära sin lilla sillbit för fort och inte tog potatis tillräckligt för att bli mätt. "Sillen, gnällde den förargade husbonden, är bara lite för smakens skull den, men inte för mättnadens, ser du, pojke!"

En tjärdal.

I äldre tider, när man själv hemma vid gården av tillgängliga råvaror tillverkade alla sina förnödenheter, fyllde man även genom bränning sitt behov av trä tjära.

Denna bränning eller destillering utfördes i en inrättning, som vanligen gick under namnet tjärdal. Detta därför, att man vanligen hade den i en liten dalsänka å någon avsides plats. Av stenar och torv utfördes i själva backstupet en vall, som bildade en terrass, ovanför vilken man i en lämnad fördjupning lade en stark alnsbred granbark, vilken i något sluttande ställning mynnade in i ett trärör, som genombröt jordvallen och stack fram nedanför terrassens sida i den där bildade marksän-

kan. Av "feta" tallstubbar och torrakor (törskåter) klövs småved, som trängdes in så tätt som möjligt i en större gryta, vilken sedan lades upp och nedvänd på den nämnda barken i "tjärgraven".

Sedan man noga sett till, att rörkanalen och barken ägde sammanhang, så att tjäran kunde rinna fram den vägen, nedstybbades grytan med ett lager jord runt om.

Nu vidmakthöll man ovanpå detta en intensiv, jämn eldbrasa, varigenom jordlagret med grytan upphettades starkt, att den i törveden befintliga tjäran utpressades och rann fram genom röret.

Denna hemtillverkade produkt ansågs på sin tid, i likhet med så mycket annat "hemgjort", som någonting av yttersta beskaffenhet.

Tjärbränningen, som ej vidare förekommit inom hembygden under de senaste tjugu åren, var i övrigt en synnerligen trevlig och "morosam" sysselsättning. Stordriften har dock sträckt sitt herravälde ända ut till de avlägsna skogsbygderna. "Det lönar sej inte" heter det, och så överger man sina gamla goda seder och bruk och söker intala sig själv den i och för sig tämligen missledande trösten att man är modärn och följer med sin tid.

NILS JANSSON
(teckn. av förf.)

(se boken Alster
sid. 160)

Riddarestenen.

(Teckn. av förf.)

Ägaren av Björby gård, major Sven Gotthard Noreen, måste ha varit en mångsidig, orolig och betydligt äventyrslysten personlighet. Han ägde under åren 1842—34 gården n:r 215—216 i Karlstad. År 1830

(?) inköpte han Björby i Alster s:n, men inflyttade hit först 1834. Här råkade han dock snart i ekonomiskt obestånd och nödgades 1841 sälja och flyttade åter till Karlstad 1844.

I yngre dagar tycktes han ha hyst stor böjelse för krigs-äventyr. Deltog sålunda i 1808 års krig mot Norge samt i Adlersparres tåg till Stockholm. (Uppbrottet skedde också från Karlstad.) Under kriget mot Napoleon 1813—14 bevistade han slagen vid Grossbeeren och Dennewitz och slutligen var han med i fälttåget mot Norge 1814 (träffningarna vid Rakkestad och Trøgstad.)

Noreen gifte sig 1824 i Karlstad med Jeana Löwenhjelms, född 1791 och död 1870 i Arvika hos sin dotter.

Den äventyrlige majoren ansågs ha ett sangviniskt lynne med inslag av melankoli och skulle han i övrigt äga stora mekaniska anlag.*) Genom hans intressen i denna riktning torde vi närmast ha att söka anledningen till varför han huggit sitt namn å den s. k. Riddarestenen. Stenblocket ifråga, beläget

*) Uppgifter av Kapten C. E. Nygren.

vid det stora gårdet väster om Björby, är omkring 2 mtr långt och ungefär lika högt med flat, nästan lodrätt stående, mot söder vettande sida. Här har han med vackra, stora bokstäver sökt odödliggöra och vid gården hugfästa sitt minne i tre rader text. Överst står "Riddaren", därunder "S. G. Noreen", var-
emot nedersta raden är till oläslighet förvittrad. Teckningen härövan antyder stenens utseende (1926.)

Noreen dog sedermera efter återinflyttningen till Karlstad av vattusot å Mariedal vid Pråmkanalen. Denna gård har dock i senare tid fått försvinna och lämna rum för "Centralpalatset" vid Hagatorpet.

Petter Andersson.

Inom den frireligiösa verksamheten intog Petter Andersson på sin tid en rätt betydande ställning. Efter att ha varit sägare vid Orrholmen kom han 1862 till Hammarön och började där sedermera här och var hålla små bönesammankomster. I sinom tid ägnade han sig mera helt åt evangeliseringsarbetet och verkade under många år i trakterna kring Karlstad som resetalare.

Han var väl ingen stor dragningskraft, men han uppträdde alltid full av värme och trosvisshet och en talrik grupp vänner mötte även här i Alster å 1880- och 90-talen alltid troget upp vid bönemötena kring den gamle veteranen.

Ofta brukade han nämnas med namnet från beväringstiden, P. Munter. Den redlige kämpen slöt livet och dess strider år 1914 omkring 90-årig.

Nils Alsterlind.

Pastorsadjunkten Nils Alsterlind (se boken "Alster") lyckades ej helt få sitt minne ofläckat till eftervärlden. I Alsters protokollsböcker läsa vi åtskilliga ledsamma berättelser om adjunktens vådliga framfart och omätliga dryckenskap. Vederbörande kyrkliga myndighet sökte ju i det längsta genom lämpor få honom att ta sig tillvara, ehuru förgäves. Slutligen förelades han en "prövotid". Om han efter denna tid som skulle räcka från 5 nov. 1794 till april påföljande år, ej avsevärt gjort bot och bättring, skulle han mista tjänsten. När tiden var ute infordrade prosten Herlenius yttranden från en del personer inom socknen. Nitton allmogemän vittnade emot sin präst och ansågo honom fullständigt omöjlig. Sexman Nils Erikssons i Gräsås vittnesmål är, bortsett från det djupt sorgliga förhållandet i och med själva saken, en tidsmålning av ganska god verkan, vadan densamma förtjänar att in extenso här återgivas. Nils i Gräsås anför genom sin skrivkunnige granne, Jonas Larsson i Björby, följande:

Enligt högwärdige Herr Prostens kungörelse och egen samvetsdrift lämnas af mig sannfärdig berättelse om adjunkten i förs., Nils Allsterlinds uppförande under den för honom förordnade sista pröfwotid. En tid för Jungfru Marie Bebodelsedag bortwisade han under swordom och dryckenskap både sin dräng och tjänsteflika, utan, som man åtminstone tycker, någon laga orsak ur sin tjänst, men sedan sielf till sin sansning återkommer, låter han ock dessa åter få träda i sin tjenst. Sedan efter Påsk en natt, kommer hans tjensteflicka utan några kläder än dess lentyget alena, på min dörr klappande och bad: i Jesu namn att skyndsam upplätning skulle skje såväl för wintrens skuld som As oroliga lewnad i sitt hus. Då soldaten Björom och bonden Jonas Andersson tillika med min hustru i Gräsås gick till honom för att söka stilla hans oroliga lefnad, dagen

derpå kom jag att stilla Allsterlinds hustru, så jag ingick sedan i köket, och frun visade mig flera blå fläckar, både på armarna och i ansigtet, som hon sade vara efter klämningar af Allsterlind, och då jag beklagade en sådan medfart sade hon: det var litet, men om ni finge se mina lär och ben, de är wida värre fläckagtiga. Med ett ord är hela innehållet i min wittnesattlest detta, så hwar brännwin kan fås, finner man knapt A. nyckter. Hvilket med ed kan besannas om så påfordras skulle.

Gräsås 28 April 1795.

Nils (N. E. S.) Ericksson.

Uppsatt på anmodan av Jonas Larsson i Björby.

Gammal folktro.

I min barndom fanns det ännu äldre personer, som mindes åtskilligt gammalt. Men tyvärr dolde de helst sin kunskap bakom förtegnaläppar. Det var inte bra att tala om sådant. Det egendomligaste jag minns, hörde jag av en gammal kvinna, som med djupt allvarlig röst berättade om dessa farliga "Dagstö", som mot aftonen ställde upp sig i grindhål för att reta och hindra dem, som färdades efter vägen. Dessa troll voro kluvna ända upp under armarna och huvudet satt som en liten kluns därovanpå.

En bonde, som kom åkande efter en väg och hindrades av ett "Dagstö", grep tag i klunsen eller huvudet. Det skulle han inte ha gjort, ty han blev svårt sjuk.

Spökena kallades Dagstö emedan de visade sig strax före skymningens inbrott. En egendomlig föreställning således, då spöken annars helst visade sig efter sedan mörkret inträtt. Berättat av

Signe Vestman.

Öster om Hult, Alster s:n, finnes å en slät bergterass följande latinska uttryck med rätt stora bokstäver inhugget:

"Soli Deo Gloria" (Gud allena vare ära).

Ett par namn finnas även, men det hela något bristfälligt och vittrat. Säggen vill emellertid förkunna, att skriften, som man förmodade betyda: "Kärleken är stark som döden", inhuggits av en ung man, som älskade en av gårdens flickor. Denna flicka hade sin väg förbi berget, när hon kväll och morgon vallade sina kor till och från betet. Kärleken skulle väl således hugfästas på ett särdeles högtidligt sätt genom denna inskription. Sannolikt förstodo dock ej vederbörande ordens rätta innebörd utan allenast *trodde* dem handla om kärlek.

Om denna till synes så hänförande kärlek stod sig alljämt mellan de båda vet sagan ingenting.

Ännu en gång.

Var det verklighetens syner eller känslorna som lekte
mitt bland junikvällens blomsterdoft och sång?
Denna ljuva, ljusa stillhet, denna tystnad som mig smekte,
dessa drömmar, med små rosor i sitt fång

Gunga stilla, du min julle, genom vassen över fjärden,
kom ledsaga mig, min kära, än en gång.
Bort till drömmarlandets vårar nu vi båda ställa färden
i förtrolighet och längtan under juninatten lång.

Men två hjärtans unga saga skulle lösa sig i tårar
och förtäras allt som spirade i längtansfyllda år.
Varför möter det blott tomhet bortom drömmarlandets vårar,
varför trampas de små rosorna till sår?

Fort, min julle, med min kära över fjärden vill jag gunga,
 såsom förr en gång i tysta, vita år.
 Kom, min älskade, jag önskar, att du ville för mig sjunga
 om små rosor, vilka trampades till sår.

Ordentlighet

brukar tyvärr inte alltid vara det utmärkande draget hos vår tids människor. Vårt gamla hemfolk däremot följde i många hänseenden helt andra grundsatser. Det berättas hur gamle Anders i Sandvika betedde sig, när han var ute på sina vandringar i bygden. Alltid så snart ena foten råkade snubbla eller glida ur läge mot någon opåaktad sten eller ojämnhet i vägen, vände han omedelbart och tog det misslyckade steget på nytt om igen som det skulle vara. Kontrasten emot mortortidevarvet förefaller skrämmande stor. En kulturbild så god som någon.

Än jag minns dig . . .

I en drömsyns fjärran minne, genom skymningarnas villa
 än jag ser dig, gamla mor, som förr en gång,
 hur du ordnar allt därhemma, hur du rör dig mjukt och stilla,
 hur du bjuder mig blott kärlek, lek och sång.

Är jag tyngd av sorg och leda och min dag i ångest liden,
 hur välsignande du smeker mig till tröst.
 Har jag vandrat vilsna stigar, har jag brutit hjärtefriden,
 det blir lindring blott jag drömmer om din röst.

Mor, min älskade, bland skuggorna du alltid stått mig nära,
 du har tröstat mig var het och fåfäng strid.
 Du var god som ingen annan och din kärlek skall nog bära
 mig en skördelön till sen och evig tid.

Sockenmagasin.

En märklig inrättning, som socknarna i slutet av 1700-talet började anordna, var sockenmagasin. Man kunde nästan likna dessa institutioner vid små banker, i vilka "rörelsekapitalet" var spannmål. Reglementet kunde ju växla för olika socknar, men i det stora hela arbetade ett sockenmagasin på sätt, som här i korthet antydes.

I början av december efter pålysning i kyrkan ägde varje hemman att till sockenmagasinet inleverera ett visst kvantum spannmål att av en därtill utsedd magasinpersonal förvaltas. Tre sknde personer hade att erlagga böter. Låntagare måste i och med återlämnandet av spannmålen erlagga visst antal kappar säd pr tunna i ränta. Intäckten var 1 dec., och utlåningen började 1 maj. Föreståndaren skulle vara en fullt vederhäftig person med ansvar för insatta medel. Om fonden hann upp i 40 tunnor, kunde utdelning ske och möjligen räntan sänkas. Det hela får väl anses som en hjälp till självhjälp för de mera hjälpbehövande sockenborna. Det förefaller dock, som om dessa "spannmålslånekontor" ej vunnit något förtroende, ty de upphörde snart.

Här i min hemsocken, Alster, beslöt stämman upprätta sockenmagasin år 1757. Alltså under Wigelius' adjunktstid. Huset skulle uppföras av sten och plats skänktes av brukspatron Eck. (död 1 maj 1767 och begravnen i Alster). Efter många och långa stämmor med mycken diskussion kom man äntligen till enighet och kunde börja 1760. Det blev brukspatron Hertell å Alstrum, som för församlingens medel byggde huset å en plats mellan Brohagen och Prästgården, varvid H. blev föreståndare. Två kyrkvårdar skulle biträda. År 1769 blev adjunkt Wigelius föreståndare.

Gunneruds bruksägare och underhavande avsåg sig emellertid all förbindelse med magasinet, som i det stora hela ej vann

något förtroende hos allmänheten heller. År 1784 gick det hela omkull. Allmänheten tröttnade, ålades böter, tredskade och fuskade likaledes vid inlevereringen, och som insättningen på grund av dessa svårigheter ej bar sig, nedlades rörelsen. Allmogegubbarna togo var och en sina resp. partier spannmål tillbaka och det till 10 tunnor uppgående partiet havre, som utgjorde räntemedel, behöll Hertell, och därmed var också denna Alsters första stolta självhjälpsförening upplöst.

Kyrkoherde Herlenius förde år 1803 med anledning av fattigvårdsfrågans utredning på tal ett förslag, att inrätta ett kombinerat kyrko- och fattigmagasin, men i anseende till de dyra tiderna avböjde sockenmännen med ett bestämt nej den gjorda framställningen.

Personalia från mitten av 1800-talet.

Författare är sannolikt adjunkt Wennergren. Upptecknare lärare Nils Andersson. f. i Nygård 1823, d. 1868, den avlidnes son.

Skriften innehåller ju ingenting särskilt märkligt, men kan dock ha ett visst intresse med avseende på uttryckssättet och tonen i det kyrkliga predikokallet denna tid.

— Du lider, haver tålmod och arbetar för mitt namns skull och är intet hörd vorden. Ett sådant vittnesbörd erhöll fordom församlingens lärare i Ephesus från uppenbarelsens ande öfver sinandel och sitt förhållande, och lyckliga och sälla äro vi, om Guds ande vittnar med vår ande. Icke blott i lärokallet kunna och böra vi arbeta för Guds namns ära, lida och umgälla, såsom goda Jesu Kristi stridsmän, utan även i jordlivet, i alla dess pligter, mödor och lidanden har intet skönare mål än att förklara den ande, som från himmelen tröstar, veder-

qvicker, leder och hugsvalar den fromme på alla dess vägar. I sig själf är menniskohjertat svagt och frestelserna och farorna stora och lidandets eld förfärlig, i hvilken Herren låter det luras och renas till evinnerligt lif. Huru skulle vi ej falla, fara vilse och stöta oss i mörkret, om vi ej finge vandra under Guds andes ledning, skulle vi ej i bedröfvansens och lidandets stunder uppgifvas och förtvifla, om ej den högstes kraft stödde oss. Med hans bistånd vandre vi frimodige och starke genom alla mötande faror och frestelser, tålige genom alla bedröfvelser och lidanden, oförtröttade i alla mödor och försakelser, glada, om ett tyngre kors trycker oss, då det lider åt aftonen af pröfningsens dag, att få nedlägga den tunga vandringsstafven, lägga våra matta ben till hvila i grafven för att få uppvakna i det landet, der vedermodor ej mer falla tunga på ett svagt menniskohjerta. Mot olyckstormarna och nöden, förlossning är hans rätta namn. Ju större kors, ju mer blir döden för dig en ljus och säker hamn. På grafven korset ställs till slut, till tecken, att du lidit ut.

Till hvila i grafven hafva vi idag före Gudstjänstens början ledsagat en länge och hårt beprövad Christendomssyster, som lidit ut och behöfde hvila. Denne var i lifstiden Hustrun ärbara *Gunla Svensdotter* i Nygård. Hon var född i Nöterbråten den 4 aug. 1796. I sina föräldrars hus har hon åtnjutit en öm föräldravård. Men redan i spådan barndom möttes hon av lidandets pröfning i en sjuklig kroppshydda, i hvilken lidandet följt henne fram igenom hela hennes lefnadsbana och förmörkat mången stund, men ock fött av mången andlig vederkvickelse, mången själens lyftning till Herren, som hjälper de sina att bära korset, som han lägger dem uppå.

I martius månad 1819 trädde hon i äktenskaplig förening med sin nu i djupaste sorg återlevande man, Anders Larsson i Nygård, med hvilken hon i 26 år christeligen sammanlevat och derunder varit moder för 9 barn. Så mycket hennes sjuklighet tillåtit, har hon till de sinas bättnad skött sina husliga åliggan-

barn. I slutet av aug. nedlades hon på sjuksängen, der hon i den och i Guds ord sökt ledning och hugnad för sig och sina from och stilla förhoppning till Gud afbidit förlossningens stund, hvilken ändtligen kom den 11 dennes. (11 okt. 1845). då hon stilla afsömnade äfter en christelig lefnad i en ålder af 49 år, 2 mån. och 7 d. Ju större kors etc.

Stambok från 1815.

CARL med Guds nåde etc. — — —

Wår ynnest etc. — — — Ut i Skrifwelse af den 30 sistledne Januarii hafwen I anmält, att genom ett den 30 Julii sistledit år nedstörtat owanligt stort hagel i Alsters socken, en del af denna Socknens fattiga hemmansbrukare och Torpare kommit i saknad af nästan allt hwad de hade att påräkna till lifwets uppehälle för det kommande året, af hwilken anledning de hos Eder anhållit om Edert förord till beredande af någon lindring uti deras förlust, hwilken enligt wärdering blifwit beräknad till 6,000 R:dr Bo, utom hö och halmfoder.

Härå ländar Eder till nådigt swar, det Wi, med bifall af Eder underdåniga hemställan, i nåder gottfunnit tillåta de genom berörde hagel lidande, att medels en stambok inom Wermelands län, söka insamla friwilliga gåfvor till någon ersättning för deras förlust. Wi befalle Eder Gud allsmäktig Nådeligen. Stockholms slott den 15 febr. 1815.

C A R L. (Den XIII)

De små häftena, som bestå av 6 eller 8 blad i format 10×16 cm., ha utgått från G. Wallencronas tryckeri, Karlstad. Å första sidan ovan angivna täxt i fraktur, övriga sidor endast linjerade. De insamlade beloppen, som enligt vårt begrepp förefalla löjligt ringa, tala emellertid sitt tysta språk om,

hur smått och fattigt allmogen i allmänhet hade det under denna tid. Ett flertal skänkte väl en eller annan skilling, men gävor på (3) tre runstycken (1 runst. = $1\frac{1}{2}$ skilling) äro rätt vanliga. Man ville tydligen vara med och ge det lilla som var möjligt, även om det blev aldrig så obetydligt. Att det inkomna totalbeloppet ej skulle förslå långt inses lätt, då varje häfte visar en slutsumma av i genomsnitt endast tre riksdaler. Penningvärdet var väl något högre på den tiden, men så kunde man också konsten, att hjälpa sig fram med ringa belopp och små medel. Något som vår tid totalt glömt bort.

När koleran härjade.

Det var en svår och betryckt tid, när denna hemska sjukdom hemsökte våra bygder för snart hundra år sedan. Och man vidtog å alla områden de mest energiska åtgärder för att mota och bekämpa farsoten. Ur gamla kyrkliga kungörelser m. m. har jag samlat ett och annat från denna tid, som bör äga ett visst intresse.

I landskansliets kungörelser från 1834, då Johan af Wingård var landshövding, påbjöds bl. a., att inga resande från Norge fick inkomma i Värmland varjämte gästgivare måste böta 20 kronor om de skjutsade norska resande. Marknaderna i Arvika, Nysäter, Ombergheden, Karlstad och Kristinehamn inställdes. Vid Skogshalls och Byälvens karantänstationer anställdes läkare och allmänheten förmanades, att föra ett ordentligt levnadssätt, hålla strängt på renlighet, frisk luft, sund föda, sinneslugn och nykterhet. Besökande å lagmanstinget i Filipstad måste underkasta sig behandling å karantänstationen, innan de kommo in i staden. 10 dagars karantän behövdes för dem, som kommo från smittad ort och 5 dagar för de andra.

där sjukdomen är misstänkt. Fartyg från Göteborg hållas vid noga uppsikt, så att de ej försumma karantänen vid antingen Kristinehamn, Ämäl eller Skogshall och upplysningsmännen måste fullgöra sina åligganden med stränghet.

Sv. läkaresällskapet gav ut tryckta anvisningar och för hållningsregler för kolera, som utdelades genom kronobetjäningens försorg. 1. aug. 1834 var Karlstad kolerasmittad och salluplatser anordnades utanför staden för dem, som från landet kommo in med lantmannaprodukter. På västra sidan å saltorget och på östra å en äng, invid vägen, varest "tavla" var utsatt. En "rökkur" var uppförd vid landsvägen ovanför Kroppkärr, där resande i saknad av sundhetspass, måste underkasta sig rökbehandling. Mellan Alster och Nyed var en bom placerad över vägen jämte vakt. Här måste vägfärande företage sundhetspass för att få passera. Passet bestod av en anteckning om, att innehavaren ej varit å smittad ort på 10 dagar eller i beröring med för smitta misstänkta personer m. m. och därför hade rätt att passera, ävensom att personer utan sådant pass ej tilläts färdas vidare och ej fingo skjuts från gästgiverierna o. s. v.

En kungörelse utfärdad av L. Lennartsson å Norum den 5 sept. 1834 lyder: "Wid Norums qvarnar emottagas från Allsters socken endast de, som med sundhetsbevis från herr Dokt. Lexow äro försedda. (Lexow biogr. i mitt bokarbete "Alster.")

Som vi finna hade man å alla håll vidtagit de bästa möjliga försiktighetsåtgärder mot den fruktade gästen. Och arbetet kröntes till synes med framgång, ty dödsfallen åtminstone härute i socknarna blevo anmärkningsvärt få. I Alster dog ingen i kolera, men i Fogelvik däremot tre personer år 1834. Under 1853 däremot dogo 4 personer, en del från Alster och en del från Väse under vistelse i Karlstad och Stockholm. Fyra personer dogo i Nyeds prosteri 1857 och 2 år 1859, alla i ko-

lera. I förbigående sagt krävde t. ex. nervfeber, som ej bereder allmogen på långt när så mycken skräck som kolera, 158 offer i Nyeds prosteri år 1839.

Man hör mången gång de gamla yttra sig nästan med en viss vördnad om, huru det var "det året när koleran geck." Så man förstår, att dessa dystra sjukdomstider satte djupa märken i folksjälén.

Ett bygdeoriginal.

En mycket omstridd och mer eller mindre väl känd person från 1800-talets senare del var Lars ve Grenna, "Klöß-bern", som han också brukade bli kallad. Det är kanske inte så lätt att lämna en fullt rättvis karaktärsbild av denne man. Livet är hårt och otillgängligt i allmänhet, men för en del människor tyckes det vara oginare än vanligt. Och under sådana omständigheter måste det väl vara förlåtligt, om en stackars människa på något vis skulle ta skada till sin själ. En grov och hård miljö skapar grova och hårda viljor.

Lars var fattig men i högsta grad självständig i sin livsuppfattning en riktig tvärvigg rentav. Tusentals gånger råkade han i knipa i ena eller andra hänseendet, men räddade sig lika ofta genom någon oväntad vild manöver, något illslut utbrott eller genom någon förbluffande knalleffekt.

Såsom yngre hade han varit stenarbetare, men på äldre dagar gick han vanligen med sin bössa och ett koppel jakthundar. Han hade aldrig något onödigt besvär med att hålla reda på jakttider och andras marker och sådant. Den skickliga skytt han var, saknade han sällan byte vid sin hemkomst.

Otaliga gånger åtalades han för att ha fällt villebråd i olaga tid, för jakt å andras marker samt för uraktlåtenhet att

erlägga hundskatt ävensom för tillgrepp av ved m. m., men oftast lyckades han krångla sig fri. Att börja med sattes han punktligt in på arresten i Karlstad att avtjäna böterna. Men Lars fann vistelsen där endast trevlig och rentav fördelaktig i ekonomisk mening, varför han genast efter frigivningen tog sig samma rättigheter som förut och . . . väntade på att ånyo hämtas. Till sist blev man trött på att krångla Lars in till häktet ideligen varför han fick hållas.

Det har gått ett stort antal historier om honom man och man emellan, men de flesta äro så grova, att de ej kunna i tryck återgivas. Det ligger nästan som ett drag av tragisk sago-hjälte över hans minne. Det är något dystert och hotfullt, eller som något närbesläktat med Karl den tolfte's bussar kan-ske.

Den mörkaste händelsen, vari vår bälde jägare troddes vara inblandad, skulle vara ett rån-mord, som en natt förö-vades å skogen vid Bengtsbol. Lars och en hans stallbroder misstänktes för brottet och sutto en lång tid inne på rannsaking, men som vittne saknades och ingen av dem kunde för-mås att bekänna, blevo de frigivna. Hos Lars' fästkvinna, "store Britta", fann man dock sedermera den mördades klocka.

Voro de nu oskyldiga, så är det orätt, att jag med denna sägenuppteckning kastar svarta skuggor över deras minne, varför jag vill betona, att det *endast är en sägen, varom jag intet vet*. Rån-mordet var emellertid en fruktansvärd verk-lighet.

Det är ingen lätt sak, att på detta sätt arbeta sig fram genom livet liksom "på kant" mot all mänsklig ordning. Att Lars lyckades såpass bra komma igenom alla vidrigheter, må-ste väl ändå få lov tillskrivas ett förkrymt och förpinat själs-liv, varigenom han tog alla konsekvenserna av sina bravader med den allra slöaste och ligkiltigaste resignation. En känslig män-niska hade aldrig orkat uthärda något liknande. Emellertid skul-

le också hans bizarra levnad ändas. Angripen av en kräftsjukdom, måste han efter år av lidanden slutligen lämna det liv, med vilket han aldrig tycktes ha orkat komma tillrätta.

Från mina barnaår erinrar jag mig gubben Lars som en person av medellängd, tanig och mager, men spänstig i rörelserna. I likhet med alla äldre på den tiden bar han skägg, som grått och ovärdat och rufsigt föll långt ner över bröstet. Håret i nacken var även oklippt och stack ut under den gamla buckliga slokhatten och neröver rockkragen i en slags spriktig krans. Några detaljer närmare kan jag dock inte komma ihåg.

Lomiansguten.

I Värmlands finnbygd på gränsen mellan Frykdals och Jösse härader ligger ett litet torp, Lomianstorp. Här föddes 1816 Per Jönsson alias Lomiansguten. Fadern var torpare och hade förutom Per även en dotter. Tidigt röjdes hos Per anlag för musik och det berättas, att han som helt liten gjorde sig fioler av trästickor. När han emellertid till sist fick en riktig fiol blev musiken hans enda stora glädjeföremål. Ryktet om hans spel spred sig genom bygderna, och vid bröllop och gästabud, även å herrgårdarna, förde Per alltid stråken.

Musiken utfördes efter gehör, men sedan han å ett brukspatronskalas i Fredros medverkat, blev han uppmärksam på och erhöll musiklektioner hos Barkenbom i Arvika. Sedermera for han till Kristiania och, jämte en Jan Henrik Sundström, lär han ha fått undervisning av själva Ole Bull. Framdeles tog han värvning vid Värml. fältjägare å Trossnäs, var-est han blev fagottist. Per hade dock för mycket vandrarlusta i blodet för att kunna stanna här. Han drog snart om-

kring i bygderna igen, spelade och tjänade ofta rätt stora slantar, men slösade genast bort alltsammans. Gamla personer berätta, att han även kom hit ned till Alster s:n, varest han gick i stugorna med sin fiol och bad få spela för att er-hålla en bit mat.

I Sunne lyckades han få sig en kvinna med vilken han gifte sig. Deras barn, en son och tre döttrar, foro till Norrland och blevo bosatta där. Tre gånger var också Lomians-Per upp åt Norrland, deltog i flottningsarbeten, men spelade mestadels. I Hernösand hade han en kväll anordnat konsert, fick in tre hundra kronor, men både pengarna och fiolen voro slut innan han lämnade staden.

Lomiansguten beskrives som liten och mager och något framåtlutad. De långa mörka lockarna slängde vilt kring huvudet, när han kom i spelyran, och då kunde han genom en hastig knyck med huvudet söka bätttra till frisyren.

År 1875, efter den sista norrlandsfärden, var han fullständigt nedbruten och fick sluta sitt växlingsrika, men på nöd och umbäranden så fyllda liv. Han var ett snille och att döma av de låtar vi ha bevarade efter honom en konstnär, men i alla fall en stackare, som aldrig orkade komma tillrätta med sig själv och det hårda livet. Det kanske kunde förtjäna anföras, att Pers kamrat, ovannämnde Sundström, bättre lyckades och blev välbeställd verkmästare vid Sunnehyttan.

När då våres.

En skulle gå å drömme nu nä björkera blir fine,
nå kabbelök å vittvesblom i alle smötter ler.
En skulle gå å njute nu å glömme sorg å pine,
å bare se på blommerna, som spretter mer å mer.

Dä dumt te gå å ängschles mer, en skulle söke gläje
i skoger å i marker, där allt ä liv å vår.

Dä dumt te sett å gräte, dä kan ja rektit säje,
nä jola änsom överfull tå ljus å blommer står.

Spöket på kyrkogården.

De gamle smederna vid bruken hade en synnerligt rik erfarenhet angående både verkliga och uppfantiserade spöken och troll etc. Och bland de många historier av detta slag som finnes i behåll märka vi följande från Alstrums bruk.

Smederna kommo en gång i dispyt med en viss person, kallad Bengt, angående spöken, och slutligen ingick man vad om en kanna brännvin för ett vågstycke, som nämnda person hade att utföra. Smederna visste nämligen, att dödgrävaren som under dagen uppkastat en grav på kyrkogården, hade lagt ihop en hög benknotor på en viss plats i närheten. Nu gällde det för Bengt att vid midnattstiden smyga upp på kyrkogården och hämta ett av benen, som han sedan omedelbart hade att uppvisa för smederna. En av dessa passade dock på att osedd bege sig före upp på kyrkogården, där han, insvept i ett stort vitt lakan, fattade post i närheten av benhögen.

Bengt kom också snart mycket riktigt smygande. Visst var det otrevligt, men vad ville man ändå inte våga för en brännvinskanna! Dock vad var ändå detta? Han tvärstannade, skälvande av förfäran vid åsynen av den höga, vita, orörliga gestalten därframme. Längre stod han och stirrade mot spöket, men då ingenting särskilt oroande inträffade, beslöt han ändå våga ett försök att tillägna sig ett av benen. Just som han emellertid grep ett, hördes en hemskt mullrande, dov röst från spöket förkunna:

— Det där får du inte ta för då ä min mors!

Bengt släppte det ögonblickligen alldeles som hade det bränt honom i fingrarna, och en isande rädslekänsla skakade hans kropp. Men tänkte han, det kan väl inte gärna bli värre än det nu är, så jag försöker väl med ett annat. Sagt och gjort, men spöket protesterade ånyo med påståendet, att detta ben tillhörde dess far. Bengt släppte i blinken även detta, och högg i yrande brådska ett tredje ben och tänkte springa, men hejdades hotfullt på nytt av spöket, som hotade: — Du understår dej inte för då benet ä mitt!

Hur det nu var så började humöret emellertid svika för stackars Bengt, men i förlitande på sina spänstiga ben samt med hoppet om brännvinskannen blitt hägrande i hägen, tog han ett modigt skutt över kyrkogårdsmuren, rusade iväg som en besatt samt skrek det mesta han orkade till spöket, som kom efter för att ta igen sin ägodel:

— Vänt lite, vänt lite, du ska genast få igen'et, men ja låner't bare fem minuter för då gäller e kanna brännvin!

Och därmed for han iväg som en stormvind direkt hem till smederna och visade upp benet, varefter han ögonblickligen med samma ursinniga fart satte av tillbaka till kyrkogården för att återbörda lånet.

Bengt vann således vadet, ehuru provet var fruktansvärt hårt.

Ett så rart nöje hade smederna inte haft på mången god dag, varför de beredvilligt nog skramlade till den genom vadet förlorade brännvinskannen åt Bengt.

Den alle siste blomma.

Dä så kuschlit å så tongsamt å nolaväre dänér,
över östabärga mörkra hänger grått.
Å små blommera di vessner ner å backera di gräner.
å te intes blir allt grönt, spätt å smått.

Men ve slänta bål må vägga e blomme står å drömmér,
fast att frosta hennes yngre söstrer slog.
Å te denne lelle blomma går ja stött å jämt å glömmér
alle fine små, som vinternatta tog.

Jämt ja längter, å ja längter te rosera å sola,
å ja ängschles för att tia blir så lang.
Ja, den siste lelle blomma i den gråe, klakne jola
blir för hjärte mett bå sol, vår å sang.

Mor — min stjärna.

Mörkret därute ligger tungt över jorden. Dess svärmodiga ödesfruktan och dess skrämmande syner binda min själ i aldrig vilande oro. Jag vandrar fram och åter i min tysta, ensliga kammare och försöker leva med i mina hågkomster ifrån dröm och vaka. Det gives minnen som svida, men vad bättre är, det gives tillika minnen, som uppehålla och hugsvala.

Jag tänker särskilt på den stora skilsmässan, på alla mina vänner, bakom vilka den tunga kopparförlåt, som ingen människa lyfter, slutits för alltid. Det är redan ett långt tåg av skuggor, som svävat bort mot evighetens ljusa morgonländer. Vänner, vart gingen I, varför svaren I mig ej? Jag tycker mig ännu märka eder alla som avlägsna stjärnor genom dim-

grå sky, men en av eder har dock en så överjordisk, sällspord strålgans, att ingenting förmår dölja den för min själs syn — min mors stjärna.

Det säges bl. a. i en saga, att dessa som lämnat oss och i trohet fullbordat loppet, sedan bliva liksom stjärnor, vilka ledsaga oss i det goda fram mot lycksalighet. Det måste vara så. Jag tror det avgjort.

Barndomen flög bort som skuggan av ett farande moln över den blomöversållade ängen. Och inga särskilt tunga slitningar markera den sträcka, mina bekymmerslösa, lätta barnafötter trampade. Dock låg, då såsom alltid, ett aldrig vikande underbart ensamhetens vemod över de unga åren, med en ständig längtan mot det tysta, det osedda och drömda. Man kunde säga, att barndoms- och ungdomsåren i stort sett tedde sig som en lång, solig och stilla sabbat. Och det var ovedersägligen mors goda, ömma och vägledande händer, som åstadkommo detta. Jag fick lära mig se allt med mors klara, djupa blick och tänka på allt med mors rena, veka och drömmande tankar. Med ett ord — mor var allt och jag var ingenting. Endast vilja av hennes vilja och liv av hennes liv. Intet orent, intet hårt och olyckligt fick någonsin närma sig mors gosse, så länge hon hade krafter och hälsa obrutna. Ty mors egen var nämligen framtiden, hoppet och glädjen. . . .

Mor hade nog i både ena och andra avseendet ofta stora svårigheter att övervinna och besegra, men stark, god och glad som hon alltid var, lyckades hon betvinga dem alla. En dag kom dock sjukdomens hänsynslösa gäst och bröt ned henne med brutal kraft, och innan vi ens rätt hunnit fatta den stora innebörden av det hela, hade hon lämnat oss och gått till den andra sidan. Då kände jag det som hade en sol gått ner för att aldrig uppgå och som om allt i livet förlorat sin stödjepunkt och sitt värde. Sorgens vågor svallade vilt omkring mig och min ensamma själ sarjades och jagades fruktansvärt genom det yttersta mörkret i vilsna, öde rymder.

Det var som ett under, att jag inte helt gick förlorad under trycket av de fruktansvärda kvalen, så vilsen och rotlös som jag nu var. Det säges ju, att tiden läker alla sår, men de sår denna ohyggliga kamp åsamkade mig har det dock aldrig givits någon riktig läkedom för. Den oändliga rolösheten och det ångestfulla grubblet följa mig städse likt jagande, förföljande vålnader, som jag givetvis söker undfly, men som dock alltid ånyo hinna fatt mig, slitande, sarjande. . . .

Getsemanekampen har varit långvarig och svår. Ofta ha ju varma önskningar gjort sig gällande, att på ena eller andra sättet söka bot och lindring och tröst ur olika tänkares arbeten, liksom bibeln. Och nog har jag upprepade gånger i levande sannings- och renhetslängtan kunnat läsa mig någorlunda till ro, särskilt i den sistnämnda:

"Mitt rike är icke av denna världen" etc., "tron på Gud och tron på mig" etc., samt "kommen till mig och I skolen finna ro".

Bakom står alltjämt mor och hjälper mig ännu tillrätta såsom fordom. Allt jag ägt av goda impulser och rena tankar, ett ömt känsloliv och tysta, djupa drömmar är min arvedel efter mor. Och jag har även sökt fullfölja mina dagars tal i enlighet med mors ursprungliga vilja. Hon har på detta sätt blivit liksom min stjärna, som alltid trofast lett genom natten. Jag har otaliga gånger begått felsteg och fallit och råkat vilse, men i strålgansen från denna min vita, lyckliga stjärna har jag åter igen beständigt kommit tillrätta och funnit vägen. Och — det vore orätt förneka det — ofta har jag ju också varit lycklig på mitt sätt.

I ljuset från min stjärna får allting djupare innebörd, renare skönhet och en mera helgad frid. Om natten blir villsam och mörkret bräddas med kval — mor, min stjärna, leder mig vägen bort från ångesten och skrämelsen och lyfter mig till denna Alltets stillhet, som renar och frigör fattiga, jordbundna sin-

nen. Och jag vill hoppas, att denna min stjärna också skall hjälpa mig upp till den starka och strålande tro, som bär ut över tidens gränser. Mor — min välsignelses saliga stjärna!

Gamla sedvänjor.

"Tjugonde dag Knut kör julen ut" hette det, varför denna dag också fick en särskild betydelse. Ofta fick en av husfolket, utstyrd i någon sorts för detta tillfälle bruklig dräkt, personifiera julen, som nu av de övriga på det hänsynslösaste sätt burdus "kördes ut".

Även skulle man denna dag ha en särskild maträtt, "nävgröt". Denna gröt kokades av skrämjöl på så sätt, att hela den för koket erforderliga mjölmängden på en gång tömdes i den sjudande mjölkkastrullen och sedan medels grötkäpp stampades ihop till en synnerligen fast och egendomlig torr massa. Denna avdelades sedan i bitar, vilka man fattade omedelbart med "nävarna" och doppade i en stekpanna, innehållande hett smält fläskfött. En sådan måltid var ju utomordentlig bastant och närande, men ställde dock fordringar på en frisk mage. Nävgröt användes av skogsarbetare, enär den var lätt tillredd med de enkla medel man hade till förfogande i skogen. Den var mycket karaktäristisk för det äldre kraftfulla allmogefolket och har även med samma folk försvunnit ur bruket.

Något ur Kilstads hävder.

Hammarsmeden vid Forsnäs, Anton Reinholdsson, (sedermera kyrkovärd och riksdagsman) blev 1679 gift med Britta Olofsdotter och senare ägare till Kilstad i Alster. Hennes far, kyrkovärd Olof Månsson, ägde Kilstad. Smedens båda

söner blevo bemärkta män. Bengt föddes 1720, stud. vid 21 år, gymnasieadj. 1757, sedermera lektor. Erhöll Hammarö prebende 1764 och senare Grava pastorat. Två gånger riksdagsman och 1787 på förslag till biskop. Avled 1799. Om Bengts broder, Reinhold Antonsson, finnas uppgifter i bokarbetet "Alster."

Olof Månssons son, Bengt (Olofsson) Kihlstedt, sedermera adlad Silfverstedt blev hovrättsråd, och var gift med grevinnan Katarina Gyllenborg. S. dog i Stockholm 1738.

Kihlstedt. På 1700-talet ägdes Karlstad också av en kvinna, änkan Katharina Bengtsdotter, vilken på grund av en viss originalitet blivit en sägenfigur. Ehuru för den tiden rik — hon ägde flera stora gårdar — uppträdde hon alltid på ett sätt, som kom varje med förhållandena obekant person förmoda henne tillhöra bygdens allra fattigaste klass. Gumman hade fyra pojkar, vilka hon ville förskaffa var sin gård. Nu hade hon redan tre gårdar, men som hon dessutom fattat behag till Åsen i Väse, knallade hon dit för att med ägaren, kornett Åberg, söka träffa någon överenskommelse. Inkommen i köket på Åsen frågade hon, om herr Åberg var hemma och, om hon finge träffa honom. Fru Åberg kom tillstädes och invände högförnämt, att herrn visserligen var hemma, men omöjligen hade tid ta emot någon för närvarande. Och så bad hon pigan ta ner en palt ur kökstaket och ge gumstackaren. Denna tackade väl för palten, men envisades med att vilja tala med herrn. Hon hade ett viktigt ärende. Nåja så måste hon väl få sin vilja fram. Herr Å. kom tillstädes och nu sade hon sitt namn och undrade, om hon fick köpa gården. Den högmögiga frun kände sig illa stukad, men nu var det inte annat än att söka hålla god min så långt möjligt. De kommo till sist verkligen överens om priset varefter köpebrev skrevs och innan gumman gick, plockade hon upp hela summan ur sin kjölficka.

Katharina kallades vanligen "Mojja". Sonen, som fick Åsen, blev riksdagsman, och sammaledes dennes sonson.

Värmländska dräkter.

I "Wärmeland i sitt ämne och i sin upodling" heter det bl. a.: Mänskönets klädedräkt är merendels kil- eller rynktröjor av grått eller blått vadmål utan uppslag på armarna, med fickor vid sidan i fällen och tränsar sydda i sidorna. Gula skinnbyxor, mest med

remmar vid knäna, vita ullstrumpor och svenska skor med remmar uti. Nedslagna hattar på huvudet samt även små runda mössor som en skäl. Kvinnokönets klädedräkt är blå, svarta och gröna tröjor, de blå finner man dock helgedagarna vara allmännast. Kjortlar bruka de av tyg och även kläde blå, gröna och röda, merendels vitt förkläde, halskläde som går med en snibb ner på ryggen. På huvudet brukas mycket vita huvor med spets ikring, även äro mössor brukliga samt ett vitt kläde i handen till kyrkan. Pigorna bruka här i synnerhet grön klädnad." Dessa dräkter användes till inpå 1800-talet i socknarna närmast omkring Karlstad. Små avvikningar i snitt och färg förekommo ju, särskilt längre uppåt norra Värmland, varest även allmogedräkter användes till 1800-talets mitt.

Från forna dagar.

Doktorinnan Anna Kristina Lexow, f. Gröndal, var på sin tid bl. a. också en skicklig och intresserad blomsterodler-ska. Efter doktor Lexows*) död, som inträffade den 22 aug. 1854, avflyttade hon från Alstrums gård och bosatte sig å lägenheten Fridhem, nära Forsnäs kvarn. Född i Barsjöhöjden, Nyed, år 1796 var hon således vid makens bortgång endast 58 år. Under hela tiden doktorinnan var bosatt å Fridhem sysslade hon ivrigt och framgångsrikt med blomsterodling. Hennes stora stolthet skulle vara en ståtlig Camelia, som hon ägt i 40 år, och vilken, jämte ett par jätteazaleor m. m. prunkade varje vinter i en rik och doftande blomsterprakt. Även en myckenhet trädgårdsblommor odlades, och ännu efter 70 år lära, säges det, en och annan av de hårdigare, av doktorinnan planterade, frilandsblommorna stå kvar i den gamla trädgården.

Doktorinnan älskade även att se gäster i sitt blomsterbo. Alla namns- och födelsedagar voro särskilt fästliga. En Kristina-dag blev framför andra minnesvärd. Bland åtskilliga upptåg, som de uppvaktande vännerna förehade, må anföras ett improviserat bröllop. "Bruden" var en musiklärarinna Hummel och "brudgummen" var ingen mindre än nuvarande borgmästare Lindhagen i Stockholm, som då var lärare för doktorinnans sonson, Fritz Lexow. En utflykt i en med blommor och grönt smyckad arbetsvagn, förspänd med ett par oxar, företogs även. "Brudparet" var utstyrt i gamla avlagda eländiga klädedräkter. Och "brudgummen" stod upprätt i vagnen och misshandlade med beundransvärd energi ett gammalt dragspel. En tidsbild så god som någon!

Doktorinnan bosatte sig sedermera i Göteborg, varefter hon år 1902, vid 96 års ålder, slutade sina dagar.

*) Om honom utförligare minnesteckning i boken "Alster".

När kväel blir lang.

(I oktobertid.)

Å bevare mej väl va dä dunnrer å tjuter,
å dä schliter satt taka kun kav blås åttå!
Di små blomra ha vessne å hänger som kluter,
å marka ä klaken å skya ä grå.

Å ett mörker för jämnan i ruter blänger,
för att sola ha gått dit, som trolla bor.
Å dä rektit som gläja int räckte nô länger,
nôr som norla om knutera durer å snor.

Å fôr jämnan ska rägnblaske skvale å skôle,
ifrå mörner, som tongt över skogera gror.
Ja, en töcker dä mer än en nästan kan tôle,
fôr allt uttäckt ä ute å glyser å glor.

Dä föll tur att en ända kan ha sej e stöve,
nôr en går där i mörkre å fryser å svir.
Fôr dä lätter, dä lätter, så vesst ja vell lôve,
mä e go litta brase nôr kuschli en blir.

Dä så trivlit å se nôr dä lömter å lôger;
där ä gletter å gull, där ä pip å sang.
En kan tro att dä våra . . . en hôger, en hôger,
å den langsamme natta blir minnere lang.

Brôtskjule.

En liten säregen byggnad, som fordom för gemensamt bruk hörde till varje byalag, var brôtskjule eller basta (badstuga). Enär den ene efter den andre av dessa små inrätt-

ningar under de senaste tjugu åren fått falla ihop och multna ner till dess att f. n. knappast en enda återstår, torde det vara på tid att ägna dem en liten minnesteckning.

Utrymmet invändigt kunde i allmänhet vara omkring 4×6 mtr., men sidoväggarna sköto dock alltid fram $1\frac{1}{2}$ à 2 mtr. utanför framväggen, vadan husets hela utsträckning på längden blev omkring 7 eller 8 mtr. Man uppförde dem vanligen i ett urgrävt backstup å avsides belägen plats för eldfarans skull. Vid sidorna och baktill murades väggarna till omkring en mtr. höjd av oarbetade gråstenar, men var slutningen skarp kom i alla fall bakre muren ej högre än jäms med marken. Naturligtvis funnos även å jämn mark uppförda bastor med allt ifrån grunden timrade väggar, men dessa torde få räknas till de i senare tider uppförda. På den nämnda höga grundmuren timrades 3 till 5 varv trästockar, varvid alltid framväggen, som förut antytts, placerades 1 à 2 mtr. innanför sidoväggarnes främre ändar, på så sätt bildande en öppen förstuga. Takresningen var alltid av samma konstruktion, som användes i de älsta husen, nämligen med grova åsar, som från båda sidor i tämligen svagt lutande plan varv timrades in i gavlarne. Ovanpå "suet" (kluvna slanor och störar) lades ett lager björknäver på så sätt, att vattnet kunde avrinna, varpå det hela fasthölls i sitt läge genom ett lager grästorv. Dörren, som med grova, hemsidda öglegångjärnsvängde på sina starka krokar, fasthölls med "stänge". Detta utgjordes av en kilformig pjäs med handtag, som kördes in i en intill dörrens kant i "betskiet" indriven vid märkla. Muren som förlades ett stycke innanför dörren intill väggen åt vänster (när man stod i begrepp att gå in), bestod kort sagt endast av en stenrös. Nere vid det av själva marken bestående jordgolvet var en av hållar bildad kanal, som utgjorde eldstaden, men röken fick sila sig upp genom det ovanför uppmurade alns-

tjocka kullerstenslagret. Någon rökledning ut i det fria fanns således inte.

Dessa baster hade en ganska stor betydelse såsom bad- och rekreationsinrättning hos förfäderna. I den ovan omtalade öppna svalen avtog man kläderna och lade sig avklädd därinne på utefter väggarna anordnade bänkar, under det stenrösen, i starkt upphettat tillstånd, övergöts med vatten. Genom den heta vattenångan, som uppstod och fyllde rummet, kommo badande i stark svettning, samtidigt som de bearbetade varandras kroppar med i hett vatten till stor smidighet uppmjukade björkrisruskor. Svettdrivningen avslutades genom översköljning av kallt vatten, eller rent av genom rullning i snön, om man badade vid tiden så åt åres. Härigenom ha vi fått det gamla uttrycket "risbastu", med vilket vi numera avse en handling för aga.

Denna badmetod var flitigast i bruk under 1700- till inpå 1800-talet, men råkade därefter mer och mer i förfall för att efter 1850 vara alldeles ur bruk. Bastorna bibehölls dock alltjämt och användes senare huvudsakligen för beredningen av linet, som vid denna tid odlades allmänt, men i övrigt begagnades de som rökkurar, medan gårdens behov av köttvaror rökades.

Det var ett egendomligt och lustigt liv som utvecklades vid de årligen återkommande "brötgillena" ute i gårdarna. Alla byalagets åbor hade var för sig ständigt sin lilla linodling och när linet skulle förarbetas, ordnades alltid så, att detta kunde verkställas vid en tid, när alla hade tillfälle deltaga. Det var för övrigt inte enbart vid "brötskjule" detta hände, utan sökte man så långt möjligt även vid övriga löpande större arbeten tillämpa gemensamhetsprincipen.

Kvinnorna hade ju även fordom såväl som nu haft namn om sig att vara åtskilligt pratsamma, och då det dessutom alltid vid dessa brötgillen förefanns nästan som en gammal hävd-

vunnen sed, att deltagarna ägde rätt släppa alla tyglar lösa och hängiva sig åt ett synnerligen uppsluppet gemyt de dagar linberedningen pågick, finner man lätt, att arbetena i brötskjule måste utgöra något bland de större händelserna i de gamles dagliga gärning. Det låg alltid en så förunderlig stämning över de gamles förehavanden under dessa tider, och lade man en så djup betydelse vid allt som hände och påkom. Oftast var det sång, saga och förunderlighet i sinnena, men gärna tyngdes de ner av en ödesgrå mystik, vilken dock ibland genombröts av det hejdlösa skämtets solglitter.

Bastan, med allt vad därtill hör, är numera endast en saga, men en saga i alla fall av den ljusa läggningen. Det är verkligen med en känsla av saknad man erinrar sig den lilla låga byggnaden därhemma i backstupet, med det grönaktigt mörkbruna torvtaket och de i ålderns patina skiftande, mossiga väggarne. Då man som pojke sprang förbi bastan, öppnade man synnerligen ogärna bastudörren, ty därinne i det svarta dunklet bodde ju allsköns mörksens makter och andeväsen. En mycket egendomlig stickande lukt hälsade därinne. Blandade dofter från ved- och enrisrök, stekt fläsk samt gammalt ruttnande lin slog en tillmötes vid inträdet genom den låga, på in sidan blanksvarta men utåt mossgråa dörren. Härinne trivdes intet levande, ej ens spindlarne, utan den svarta, tomma ödsligheten hälsade oinskränkt. Underligt var det dock, men denna ödslighet, med dess utblottelse på liv, verkade spökaktigt enerverande, särskilt på otränade barnasinnen. Och därför hade vi, ungdomarne, alltid den förmimmelsen att något onämnbart hemskt och förskräckligt hade säte och stämma därinne. Något definierbart begrepp om detta ondas beskaffenhet kunde dock svårligen givas. Det var rätt och slätt "bastbusen" eller något annat lika svävande och mystiskt skräckväsen, som hade rätt sin boning där. Denna tryckande, men likafullt så lockelserika spökstämning vid bastun jagades

likväl helt på flykten under det ärligen återkommande brötgillet, varunder alltid det mest rörliga och bullersamma liv gjorde sig gällande. Det var ett starkt gry i de gamla "mororna" därhemma, och när t. ex. Sara i Ugglebo, Stina på Åsen, Karin, i Buskarne, Brita på Näbben. Maja i Haget och Kajsa där Nol arbetade tillsammans vid Brötskjule, så utvecklades där ett osedvanligt rörligt liv. Den torra granveden sprakade så käckt och hemtrevligt därinne i bastans heta hård, omkring vilken linet torkades och ute i svalen, där gummorna sutto, smattrade och smälde tjäfstorna alldeles överljutt när det torra, rötade linet söndertrasades och befriades från skävorna. Man såg de arbetande sitta inne i en gulgrå sky av trärök, blånor och damm där de var och en på sitt vis, fast med större eller mindre framgång, sökte överrösta oväsendet och varandras röster, för att kunna få sin egen mening hörd och uppmärksammad.

Det var starka och rättframma naturer och kynnen hos dessa kvinnor. Visst voro de åtskilligt kantiga och mer eller mindre korrekta i sitt uppträdande, men de voro alla ärliga och plikttrogna och tillhörde sina resp. hem, sina dagliga sysslor och sin hembygd med varje fiber i sina kroppar. De voro så fullständigt naturaliserade på sina platser, att en förflyttning utan alltför genomgripande rubbningar i alla avseenden knappast skulle ha varit möjlig. Allesammans av dessa gamla duktiga linberederskor ha dock för längesedan anträtt den sista högtidliga färden och samlats till de övriga slumrarne vid hembygdens tempelgård.

Den gamla svartrökta, låga bastan med allt dess skiftande liv av saga, arbetsid och förunderlighet har fallit tillsammans och fullständigt utplånats av en omilt anstormande nutid. Förgängelsen går fram med makt, härjar, ödelägger, jämnar ut, sammanstörtar och bryter ned samt släcker liv utan rast och återvändo och man kan icke annat än tryckas av vemod och bitterhet inför anblicken av detta stora arbete i förgängel-

sens tjänst. Och man måste undra, dock utan att finna svar, vad som menas med allt detta.

Dock, varje vår kommer emellertid den lille underbare sångaren, trasten, åter. Han sätter sig så gärna i toppen av den gamla bastugranen, som ännu står kvar därnere, och låter sina lyftande flöjtdrillar flyga genom aftonens frid, överlycklig hälsande det återvändande livet i naturen.

Det gives ändå liv, evigt oföränderligt liv. bortom förgängelsen. Älskade hembygdstrast, huru trösterika äro ej ändå dina vådrillar, dina livssånger.

En sägen.

Bland andra omtalade personligheter berättas även om en rik, snål och sträng fru, som ägde besittningar såväl i Väse som Fågelvik. Hennes namn skulle vara Luth. Det har berättats, att hon en gång till och med i sitt vredesmod med bodnyckeln slog sin piga i huvudet, så att denna fick sin bane. (Man hade alltid stora tunga, hemsmidda, omkring 30 à 35 cm. långa nycklar på den tiden, av vilka man med några stycken på armen hade en hel börda). För att dölja brottet sänkte hon liket i ett kärr. Frun spökade också efter sin död. Hennes vålnad iakttogs under nätterna upprepade gånger just i det nämnda kärret, varefter hon i vild förtvivlan vred händerna så benknotorna knakade.

Då hon en gång hade smeder i arbetet vid gården, fick hon för sig, att dessa latade sig för mycket. Och hon sökte kontrollera hur pass intensivt arbetet bedrivits genom att sätta sig på städet. Var detta nu tillräckligt varmt, antog hon, att de arbetat gott, annars blev det förskräckliga bannor. Det var

brukligt att pigan varje förmiddag fick gå till smedjan med 11-kaffe. Frun, som vanligen följde med, satte sig då alltid på städet och pratade, medan smederna försågo sig av den varma drycken, och utlistade samtidigt på detta sätt, hur pass flitiga de varit i arbetet under förmiddagens lopp. Smederna som snart genomskådade fruns illfundigheter, blevo till sist arga på hennes dagliga besök, vadan de beslöto göra den innerligt hatade frun ett spratt. En dag omedelbart före kaffedags lade de utan vidare städet i härden och gjorde det brännhett. När de sedan sågo frun i antågande togs städet ur elden och ställdes på sin plats, varefter de till synes med oskuldsfulla miner fortsatte arbetet. Medan de nu drucko sitt kaffe, slog frun sig ner på städet och började prata som vanligt, men for om en stund upp igen med ett genomträngande, otäckt illskrik, varefter hon, snopen och illa tilltygad i största hast avlägsnade sig. Det sades sedan, att hon en längre tid framåt hade svåra och förgargliga brännsår att plästra om.

Med drängarne hade frun ofta svåra dispyter. Hon tyckte förstås, att dessa aldrig kunde göra tillräckligt rätt för sin lön med arbete. En gång, när de voro sysselsatta å logen med sädesräsning, märkte de, hur gumman smög sig fram till logen och kröp in under log-golvet för att osedd kunna lista ut deras prat och förehavanden. Emellertid voro de nu tämligen eniga om hur den illfundiga gumman skulle behandlas. Det började just regna, varför den ene av pojkarna skrek till: — Nu regnar det, ut pojkar och kasta snesstörarna in under logen, så de inte bli liggande ute i blötan! Det dröjde minsann ej länge förrän de spetsiga störrarne riktigt i skurar störtades in under logen, varest de ordentligt revo och höggo i gummans syndiga kropp. Hon måste nu givetvis börja skrika för livet, varvid drängskälmarna lade sig på knä och gluttade in under golvsyllarne. När de fingo se gumman lätsades de bli alldeles över sig givna och vojade sej:

— Å käre hjartans da! Tocke förskräckligt elände det här va; åj, åj, ligger kära-mor här under lon!?

Nu måste de åter riva ut störrarne och hjälpa fram frun, som i plågor och obehärskad ilska skrek och trätte på sitt folk allt vad hon orkade.

Sedvänjor vid sjukdomar, dödsfall och begravningar.

Givetvis har under tidernas lopp en utomordentligt rik samling föreställningar och iakttagelser uppstått angående varsel, märken, underliga händelser och all sköns otolkbara besynnerligheter vid sjukdomar och dödsbäddar. Här om skall därför i det följande lämnas några kortare anteckningar.

Ugglan har, såsom nattfågel, alltid ansetts stå i det hemlighetsfullas tjänst. Hon förkunnade vanligen ett dödsfall i gården genom att på kvällen utanför resp. hus sitta och skrika "klä lik" eller "klä vitt"! Föreföll skriket mera likt det senare gällde det barn, därför att dessa vanligen sveptes i vitt och lades i vit kista. När hundar ylade och tjöto utanför väggarna var det ej heller säkert för dödsfall inom närmaste tiden där i huset, och synnerligen obehagligt var det även om en räv tjöt under kvällarna i närheten av bostaden, ty detta betydde vanligen något analkande mörkt hotfullt öde. Oftast sade man att det var en "göpa", ett något obestämbart farligt sago-odjur, som man helst borde hålla sig ur vägen för.

Om ett par föremål, av ungefär enahanda form, t. ex. halmstrån eller lysstickor, råkat bli liggande å viss plats i en korsbildande ställning varslade även detta om något dystert, kanske döden, ty korset och döden voro ett par varandra gan-

ska närstående begrepp. Ofta trodde man sig också kunna sluta sig till någon viss persons snara bortgång genom att iakttaga en del yttringar i ena eller andra hänseendet. Så kunde en del börja bli förfärligt snåla, andra däremot ovanligt givmilda, under det somliga kunde falla i svärmod och misströsta om sin förmögenhets tillräcklighet o. s. v. En och annan kunde få en synnerligt stor brådska och börja arbeta på ett ivrigare sätt än förut varit brukligt. Man sade ofta då någon dött: en kunde allt se att då skulle önnas honom något, för han var ju så och så. . . . Ett barn som var ovanligt klokt, ansågs icke heller kunna leva.

Bysnickaren gjorde alltid likkistorna*) Ofta kunde det hända, att denne snickare fick åtskilliga varsel på ena eller andra viset omedelbart innan ett dödsfall inträffade i grannskapet. Då en kista hämtades från snickaren fick man alltid lov se till, att ett lager med hyvelspån täckte kistbotten.***) I det rum där den döde stod på bår dekorerades med granris och granar uppsattes vid ingångsdörren. Med hackat granris beströddes likaledes golvet ävensom vägen, och ända in på sista tiden har man plägat beströ vägen ett stycke utåt från kyrkogårdsporten då begravning skolat försiggå. Med självspillingar fick man på inga villkor oskära kyrkogårdsporten, utan fick man lov släpa kistan med sådanas stoft över kyrkogårdsmuren och jorda dem å en avsides plats sedan mörkret fallit. ***) Själarängning förekom därvid icke heller. Även betraktade man gravkul-

*) I detta sammanhang torde vara lämpligt erinra om vissa äldre personers omtänksamhet för sin bortgång, i det de lade upp en halv "tylt" breda bräder å handbjälkarne i laduloftet, vilka skulle användas till likkistan.

**) Hemtillverkningen av likkistor upphörde i våra bygder å 1890-talet.

***)) Sedan mitten av 1800-talet ha dock alla vigts till den sista vilan efter samma rituella former.

lens snara nedfallande efter begravningen som ett tecken till bekymmer, ty då var det ej säkert än att en ny begravning inom kort stundade i samma hus.

Respekten och vördnaden för de dödas åker var mycket stor. Oftast lyfte männen innanför kyrkogårdsporten på huvudbonaden och dröjde ett ögonblick innan de fortsatte upp för gången.

För de döde såsom gengångare fruktade man alltid. Alla som dogo med samveten tyngda av synder och brott gingo igen i vanlig gestalt och förde oväsen. De kunde ej tala först, men så snart någon fick mod spörja dem hur det var fatt, meddelade de sin önskan, som alltid gällde soning av något begånget brott etc., varefter de fingo ro och det blev fredligt.

När prästen och klockaren skulle stjäla en gris.

(Folksägen.)

Prästen och klockaren kommo en gång överens om att till julslakt stjäla en gris och sedan dela mellan sig. Emellertid hände sig icke långt därefter, att klockaren slaktade sin ägande gris. Prästen, som fick veta detta, gick natten därpå utan vidare till klockarns och stal den. Morgonen därpå kom klockaren och beklagade sig för prästen. — Kan du begripa, jämrade han sig, att de ha stulit grisen från mig i natt!

— Jae, ja, genmålde prästen, inställsamt, alldeles som om det gällt en fortsatt rådplägning angående deras avtalade gemensamma tjuvkomplott, då allt så riktigt dä, käre bror, vi ska säje så sen vi varit ute och försett oss, så ska väl ingen kunna misstänka oss för något.

— Ja, men nu ä dä rena, blanka sanningen dä här, betydade den andre, de *ha* verkligen stule grisen från mej i natt!

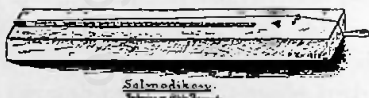
— Jaha, jaha, dä så riktigt, nickade prästen god mening; alldeles så ska vi säje. Vi få lov stå på oss duktigt, så lyckas det nog.

Sjöstad-gubben.

I Sjöstad-höjden bodde en jätte, vanligen kallad Sjöstad-gubben som var en gammal underlig och ibland rätt så besvärlig gammal stofil. Vägfarande personer hade ofta obehag av honom, men då detta inträffade uteslutande vid nattetid, kunde man ju lätt nog undvika honom genom att hålla sig hemma efter mörkrets inbrott. I likhet med de övriga av gubbens släkt, tålde han inte solen. Om någon däremot nödvändigt måste ut och färdas åt det hållet under denna tid, hände det ofta, att den åbakige Sjöstad-gubben kom och vrok sig bakpå lasset för att få åka ett stycke väg. Att försöka skrämma eller mota bort honom, lönade inte, ja, det kunde ibland rent av sluta illa för körsvennen. Enda sättet att bli kvitt honom var, att vända hästen i riktning mot älven, ty enär gubben, trots sin gåpåardjävhet i andra avseenden, ändå inte för sitt liv vågade färdas över vatten tövade det ej, förän han kastade sig av, för att med en hisklig fart sätta iväg tillbaka uppåt skogarna. Man märkte fuller väl den åkandes närvaro, när hästen, alldeles uppgiven av trötthet, gång på gång stannade för att få vila. Kom man emellertid endast neremot älvbron, lättade lasset alltid märkbart, ty längre vågade han, som sagt, aldrig följa med.

Salmodikon.

Ett musikinstrument som förr i tiden allmänt användes i de musikälskande hemmen var salmodikonet. Instrumentet bestod av en låda, 1 och $\frac{1}{2}$ mtr lång, 20 cm. bred och 10 cm. hög. Dess övre sida utgjordes av en synnerligen tunn resonansbotten, över vilken var spänd en grov sensträng, vilken ett stycke från lädans ena ände uppbars av ett s. k. fiolstall. Intill detta var också ett hjärtformigt ljudhål uppskuret. Ifrån andra ändan och upp till ljudhålet låg under strängen fingerbrädan, som hade snett nedskurna hak, målade i svart och vitt, erinrande om orgelklaviaturen. När strängen anslogs och med vänstra handens finger nedtrycktes mot dessa hak fick man en kromatisk skala

Instrumentet ägnade sig bäst för ackompanjemang till psalmsång men övade personer kunde ju även utföra lättare melodier. Tonen, som angavs medels stråke, var djup, fylligt flödande och mild.

Uppfinnaren var kyrkoherde Johan Dillner, f. 3 okt. 1785 i Selånger och d. 1862. År 1830 utgav han melodier till psalmerna i ett siffersystem, som hade vanliga noters tecken, men själva noterna framställda medels siffror från 1 till 8. Dillner var en entusiastisk ivrare för kyrkosångens höjande inom sin församling. När t. ex. fyra personer med var sitt instrument samspelade med var sin stämna blev det en ganska fullagad musik.

Det enkla instrumentet, som i våra värmländska bygder vanligen kallades "spelerlödda", hade verkligen en mission att

fylla denna tid. då ännu ej orglar kommit i bruk. Ända in på 1890-talet använde psalmodikon vid sångundervisningen i Alsters folkskola, Värml. I varje hem, där psalmsång idkades och älskades under 1800-talets förra hälft, fanns alltid ett psalmodikon jämte Dillners sifferkoraler. Numera återstår troligen ej minsta spillra av denna gamla musik-kultur inom allmogehemmen.

Erik Nilsson
(se boken Alster
sid. 160)

Tras Kalle
(se boken Alster
sid. 160)

Teckningar av Albin Zernander

Innehåll:

	Sid.
Ur hembygdens historia	7
Därhemma	10
Nötterbröt-troll	14
En bruksmotbok	15
Där släkten från fordom vila	17
Om forna tiders kvarnar	19
Stina Asplund	22
En liten historia	23
Elin Svensson	24
Medan stunderna ila	25
Gustaf Hedin	26
En donator	27
Olof Andersson	29
A. P. Ahlberg	30
Vad fordom timat	33
Lars Långren	35
Om barkbröd och fattigdom	37
En tjärdal	38
Riddarestenen	40
Petter Andersson	41
Nils Alsterlind	42
Gammal folktro	43
Ännu en gång	44
Ordentlighet	45
Än jag minns dig	45
Sockenmagasin	46
Personalia	47
Stambok från 1815	49

	Sid.
När koleran härjade	50
Ett bygdeoriginal	52
Lomiansguten	54
När då våres	55
Spöket på kyrkogården	56
Den alle siste blomman	58
Mor — min stjärna	58
Gamla sedvänjor	61
Något ur Kilstads hävder	61
Värmländska dräkter	63
Från forna dagar	64
När kväel blir lang	65
Brötskjule	65
En sägen	70
Sedvänjor vid sjukdomar etc.	72
När prästen och klockaren etc.	74
Sjöstad-gubben	75
Salmodikon	76

900

cjk/2019/023